

Àmbit d'execució penal

Ajut a la investigació 2017

La prescripció de delictes sexuals amb infants víctimes: una anàlisi multidisciplinària

Autors

Noemí Pereda Beltran i Víctor Gómez Martín

Any 2018

La prescripció de delictes sexuals amb infants víctimes: una anàlisi multidisciplinària

Noemí Pereda Beltran

Víctor Gómez Martín

Col·laboradors: Ana M. Greco, Jaume Hombrado, Anna
Segura

novembre de 2017

El Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada ha editat aquesta recerca respectant el text original dels autors, que en són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en la recerca són de responsabilitat exclusiva dels autors, i no s'identifiquen necessàriament amb les del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Avís legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 No adaptada de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca) el text complet de la qual es troba disponible a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>

Així doncs, es permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública del material, sempre que se citi l'autoria del material i el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (Departament de Justícia) i no se'n faci un ús comercial ni es transformi per generar obra derivada.

Índex

1. Introducció.....	4
2. Objectius	5
3. Marc teòric.....	6
3.1 El secret i el silenci en la dinàmica abusiva	6
3.2 La importància de la notificació i la denúncia per a la víctima	11
3.3 El sistema penal i la prescripció dels delictes sexuals contra la infància	14
4. Hipòtesis.....	23
5. Metodologia.....	25
5.1 Mostra.....	25
5.2 Instruments	25
5.3 Procediment.....	26
5.3.1 Fase de disseny	27
5.3.2 Fase d'execució	27
5.3.3 Cronograma	28
5.3.4 Equip de recerca	29
6. Resultats	30
6.1 Descripció de les víctimes, la victimització i els victimaris	30
6.2 Relació de dependència entre víctima i victimari	31
6.3 Comunicació de la victimització	33
6.3.1 Comunicació abans dels 18 anys.....	33
6.3.2 Comunicació després dels 18 anys.....	34
6.4. Denúncia de la victimització.....	36
6.4.1. Denúncia abans dels 18 anys	36
6.4.2. Denúncia després dels 18 anys	37
6.5 Opinió sobre la prescripció del delicte d'abusos sexuals	38
6.5.1. Opinió sobre la proposta d'ampliació del temps de prescripció.....	39
6.5.2. Altres propostes	40
7. Discussió.....	41
7.1. Característiques de la victimització.....	41
7.2. Revelació de la victimització	42
7.3. Denúncia dels fets	44
7.4. Prescripció del delicte.....	45
7.5. Síntesi.....	49
8. Conclusions.....	50
9. Propostes	52
10. Agraïments.....	59
11. Referències bibliogràfiques	60

1. Introducció

La revelació de l'abús sexual, tal i com s'ha constatat en estudis previs (Smyth Pennebaker i Arigo, 2012), és fonamental en la seva superació. Però aquesta revelació no es produeix, en la gran majoria de casos, fins a l'edat adulta de les seves víctimes (Tener i Murphy, 2015). Això genera un important dubte i desconfiança en l'entorn de la víctima, tant informal, per part de familiars i amics, com en els recursos formals professionals. Així, la víctima sol sentir-se desacreditada quan decideix notificar els fets a les autoritats.

Existeix un gran desconeixement social respecte a la realitat del procés d'abús sexual i del secret i el silenci que l'envolta, que fa que moltes de les seves víctimes no rebin, en molts casos, el suport que necessitarien per a fer front a la seva victimització (Elliott i Carnes, 2001). Conèixer perquè han decidit, o no, revelar i denunciar els fets, així com a quina edat van fer-ho i quina va ser la resposta del seu entorn i de les autoritats, és fonamental per a poder sensibilitzar a l'entorn policial i judicial, però també a la societat en el seu conjunt sobre la realitat a la que s'enfronten en casos de delictes sexuals contra menors.

La recerca que es presenta pretén aportar coneixement actualitzat i específic per contribuir al desenvolupament de mesures polític-criminals i judicials que garanteixin unes condicions òptimes per a la revelació d'aquests casos. Així mateix, l'estudi permet apropar-se a les raons per les quals la víctima menor d'edat no denuncia els fets, per tal de deduir-ne quina ha de ser la orientació de les regles sobre prescripció aplicables als corresponents delictes. Sovint, tant des del suport informal (família, amics) com del formal (policies, advocats), es pren el control de les decisions i els procediments que cal seguir davant la revelació d'abús sexual infantil, sense comptar amb la víctima. Així doncs, l'anàlisi de la informació proporcionada per les pròpies víctimes resulta de gran importància ja que, d'una banda, amplia el coneixement victimològic sobre aquest col·lectiu al nostre país i, per una altra, proporciona les bases per a suggerir canvis en la resposta jurídica que se'ls hi dona, amb la finalitat de sensibilitzar als professionals implicats en el procés de notificació i denúncia sobre la realitat que afronten les víctimes de delictes sexuals en la infància.

2. Objectius

La recerca que es presenta es fonamenta en els resultats d'estudis internacionals anteriors, que mostren les dificultats que presenten les víctimes d'abús sexual infantil per a revelar els fets i per a notificar la seva experiència a les autoritats (vegi's la recent revisió d'Alaggia, Collin-Vézina i Lateef, 2017). S'ha constatat que la revelació és necessària per a la superació de la victimització (Smyth et al., 2012) i que la manca de suport i la culpabilització de la víctima per part de l'entorn augmenta el risc de desajust i malestar, tal i com il·lustra la revisió d'Elliott i Carnes (2001).

Per tant, els principals objectius de la present recerca han estat: a) conèixer el procés que han portat a terme un grup de víctimes adultes d'abús sexual infantil respecte a la revelació i la denúncia dels fets en la infància i en l'edat adulta, b) identificar els facilitadors i inhibidors d'aquestes experiències, c) saber la resposta dels professionals implicats en els processos de notificació i denúncia i d) explorar les opinions de les víctimes respecte a la prescripció dels delictes sexuals contra menors a Espanya.

Així, s'ha aprofundit en el coneixement de les víctimes d'abús sexual que treballs anteriors han iniciat en el nostre país (vegi's Tamarit, Abad i Hernández-Hidalgo, 2015), però centrant-se en la revelació (no únicament en la denúncia), en les variables que les víctimes valoren com a rellevants per a dificultar-la i en l'opinió de les víctimes respecte a la prescripció dels delictes sexuals contra menors.

3. Marc teòric

3.1 El secret i el silenci en la dinàmica abusiva

L'abús sexual infantil és un problema amb greus repercussions per al desenvolupament de les seves víctimes que afecta a un percentatge important de la població d'infants i joves catalans (un 4,1% dels nois i un 14,2% de les noies, segons el darrer estudi de Pereda, Abad i Guilera, 2016). Aquestes xifres s'incrementen si preguntem a adults sobre les seves experiències d'abús sexual a la infància, situant-se els percentatges en un 15,5% dels homes i un 19% de les dones a Catalunya (Pereda i Forns, 2007), o un 5,4% dels homes i un 18,7% de les dones a Mallorca (Benavente, Casado, Orte i Ballester, 2016). La diferència entre aquestes xifres mostra que la revelació dels abusos no és immediata i que, en molts casos, requereix d'un procés de recuperació emocional i reflexió per part de les seves víctimes (Tamarit et al., 2015).

L'experiència d'abús sexual infantil, per tant, es caracteritza pel secretisme que envolta la relació entre víctima i victimari, i el silenci que l'acompanya. Silenci que, generalment, no es trenca fins molts anys després que l'abús hagi finalitzat. Entre els motius per a no revelar aquesta experiència, s'han identificat *factors personals*, relacionats amb la pròpia víctima i la dinàmica establerta amb l'abusador, i *factors vinculats a la reacció social* davant l'experiència d'abús sexual, entre els quals destaca la resposta dels professionals implicats en el procés de denúncia (Lievore, 2003).

Alaggia (2010) va més enllà i afirma que la revelació és un procés complex, no un fet aïllat, en el que les actituds socials i culturals hi juguen un paper rellevant. Per exemple, els rols tradicionals en la visió que hi ha dels gèneres semblen influir en els diferents motius que tenen els homes i les dones per a no comunicar els fets. Alhora, variables familiars com la rigidesa en les relacions entre els membres, estereotips en la forma de comportar-se en funció del sexe, la presència d'altres formes de violència, escassa comunicació i l'aïllament social, es troben en aquelles víctimes que només han comunicat els abusos a l'edat adulta, o no ho han fet mai (Alaggia i Kirshenbaum, 2005).

La realitat és que la no revelació durant la infància suposa que molts nens i nenes segueixin patint aquesta forma de victimització durant anys i que no rebin l'ajuda ni els recursos que necessitarien per a superar la victimització i evitar el desenvolupament de greus problemes en múltiples àrees de la vida.

En el treball seminal de Burgess i Holmstrom (1975) els autors expliquen com la pròpia dinàmica abusiva impossibilita la revelació en el moment en què els abusos s'estan produint. Els abusadors poden pressionar a l'infant per a mantenir el secret oferint-li *bens materials* (dolços, petits obsequis o fins i tot diners) a canvi del seu silenci, que es manté al llarg del temps perquè la víctima sent que és responsable ja que ella també va obtenir un benefici de la relació; *tergiversant els seus valors morals*, dient-li que el que fan està bé, que és una relació especial que ningú entendria, especialment important quan l'abusador és un familiar o adult de confiança de la víctima; així com aprofitant-se de la *necessitat de contacte humà* que pot tenir l'infant víctima i que es constata en la selecció que fan molts abusadors d'aquells infants social o emocionalment aïllats i necessitats d'afecte i atenció. Alhora, la víctima manté el secret per *por al càstig*, ja siguin càstigs físics, pèrdua de l'afecte i l'atenció o amenaces cap a la víctima i els seus éssers estimats per part del victimari; *por a les repercussions derivades de la revelació*, a no ser creguda, a ser culpabilitzada, a que el victimari, generalment algú estimat, vagi a la presó; o *por a l'abandonament i al rebuig*, a trencar la família, a ser allunyada de casa seva i portada a un centre, entre d'altres. En alguns casos, el victimari pot assegurar-se el manteniment del secret abusant de menors que no poden explicar el que han viscut a causa del seu nivell de desenvolupament o a les seves dificultats i *barreres comunicatives*. És a dir, escollint nens molt petits o amb importants problemes intel·lectuals, cognitius i del desenvolupament.

Anys més tard el model de Summit (1983) pretén explicar al sistema de justícia perquè les víctimes es comporten, de vegades, de forma incomprendible per a qui no coneix els motius que les porten a mantenir el secret de la relació abusiva. Per a l'autor, el *secret* que imposa el victimari a la víctima, especialment quan l'abús és intrafamiliar, ja sigui mitjançant la manipulació emocional, l'amenaça o fins i tot la violència és, al mateix temps, la font de temor i la promesa de salvació. El secret la fa creure que té el poder de destruir

a la seva família i la responsabilitat de mantenir-la unida. Els *valors morals* es troben totalment alterats, ja que mentir i mantenir el secret és una gran virtut per a la víctima, mentre que explicar el que passa suposarà un gran càstig. El secret de la relació estigmatitza, avergonyeix i aïlla a la víctima, impedit-li buscar ajuda. Però no és únicament la conducta sexual la que estigmatitza i avergonyeix al menor, sinó el secret d'aquesta relació que el nen percep com a perillosa i inadequada. A més, en molts casos el menor no identifica l'abús com a tal o desconeix que les conductes que està vivint no són adequades i que no li haurien d'ocórrer. Això porta a que la revelació dels fets sigui *retardada, conflictiva i poc convincent*. La víctima d'abús sexual intrafamiliar sol mantenir el silenci fins que arriba a l'adolescència o l'edat adulta i se sent capaç d'explicar l'abús a algú proper, però llavors és massa tard i aquesta persona acostuma a dubtar i a preguntar-se per què la víctima no ha parlat abans. I tot això pot portar a la seva retractació i a que l'abús resti en el secret i el silenci.

Fent una revisió d'estudis, segons Alaggia i col·laboradors (2017) els motius per a no notificar els abusos poden agrupar-se en diferents categories, seguint el model ecològic de Belsky (1980):

- *Factors ontogenètics o característiques individuals de la víctima*: com el sexe, l'edat en la que es van produir els abusos o determinats trets de la personalitat que poden afavorir o dificultar la revelació.
- *Factors del microsistema o l'entorn familiar*: com són aquelles característiques i dinàmiques de la família i dels cuidadors principals que poden facilitar o impedir que es comuniquin els abusos.
- *Factors de l'exosistema o del barri o la comunitat*: com l'existència o no de recursos i professionals formats per a la intervenció en situacions de violència i la detecció primerenca d'aquestes.
- *Factors del macrosistema o actituds socials o culturals*: com és l'adhesió o no als rols tradicionals de gènere, i una major o menor presència de valors masclistes i patriarcals.

Però totes aquestes exposicions més teòriques es veuen confirmades quan es pregunta a víctimes reals sobre els motius per a no notificar.

L'estudi clàssic de Palmer, Brown, Rae-Grant i Loughlin (1999) mostra que, de 384 adults que van ser víctimes d'abús sexual i altres formes de violència a la infància per part dels seus pares o cuidadors principals, 262 no van revelar els fets i els motius principals van ser la por a l'abusador (85%), la por a les reaccions negatives d'altres membres de la família (80%), la por a no ser cregut (72%), creure que els abusos són merescuts (62%), i no saber que els abusos eren inadequats o que no els hi passen a tots els nens i nenes (52%).

Val a dir que els estudis que s'han realitzat sobre la revelació dels fets, en casos d'abús sexual, mostren que les víctimes triguen entre 3 i 18 anys des de que l'abús es va iniciar en explicar a algú la seva experiència (vegi's la revisió que en fa Alaggia, 2004).

En el nostre país, Tamarit i col·laboradors (2015), en un treball en conjunt amb la Fundació Vicki Bernadet¹, van entrevistar a 20 dones i 3 homes adults víctimes d'abús sexual infantil. D'entre ells, la majoria (14) van decidir no denunciar els fets al·ludint, en primer lloc, a vincles familiars amb l'abusador (64,3%), seguit de la pèrdua de significat de la denúncia en el moment actual (57,1%), a la repressió dels records o un estat de confusió respecte a l'abús (50%), a no estar emocionalment preparat per a la denúncia, no haver revelat l'abús a la família o als pares, desconfiança cap al sistema de justícia i factors relacionats amb les poques expectatives d'èxit (tots ells en un 42,9% dels casos).

D'aquesta manera, la majoria de les revelacions es produeixen en l'edat adulta, no en la infància (Ahrens, Stansell i Jennings, 2010). Estudis amb mostres catalanes, com el portat a terme per Pereda et al. (2016) amb adolescents víctimes d'abús sexual mostren que només el 9,3% va reportar els abusos a la policia o als jutjats. Estudis previs a Espanya, com el pioner de López (1994), únic treball representatiu a nivell estatal, indiquen que el 90% dels abusos sexuals contra menors no són reportats a les autoritats durant la infància de les víctimes. Treballs amb altres mostres europees mostren resultats similars, amb uns percentatges de notificació a les autoritats del 7% de les noies i del 4%

¹ La Fundació Vicki Bernadet, treballa, des de 1997, en l'atenció integral, prevenció i sensibilització dels abusos sexuals a menors comesos en l'àmbit familiar i de l'entorn de confiança del nen o nena. Per a més informació sobre la mateixa: <http://www.fbernadet.org/>

dels nois a Suècia (Priebe i Svedin, 2008). La revisió d'Ullman (2002) va més enllà i constata que una gran part de les víctimes no arribarà a explicar els abusos a ningú al llarg de la seva vida (entre un 28 i un 60%, segons els estudis revisats).

Factors com la culpa i la vergonya que experimenta la víctima en relatar el succeït, les sancions criminals que implica la denúncia d'aquests casos, la existència d'una relació íntima i de confiança amb l'abusador, així com la jove edat i la dependència de l'adult que caracteritzen a aquestes víctimes, expliquen aquests resultats (Alaggia, 2004; Arata, 1998; Widom i Morris, 1997).

Alhora, un factor personal a tenir molt en compte pels professionals implicats en el procés de denúncia és, tal i com mostra la revisió d'estudis de Tener i Murphy (2015), la dissociació que presenten com a mecanisme de defensa moltes d'aquestes víctimes durant la infància, i que pot portar a reprimir els seus records durant llargs períodes de temps i fins i tot a dubtar de la realitat del que va passar (Fisher, Daigle, Cullen i Turner, 2003), explicant les diferències entre els percentatges d'abús sexual que s'han trobat quan es preguntava a víctimes menors d'edat i els que s'obtenen quan es pregunta a víctimes adultes (Pereda, 2016).

L'existència de defenses dissociatives en les víctimes d'experiències traumàtiques a la infància, com l'abús sexual, fan que l'infant pugui mantenir les emocions vinculades amb l'experiència allunyades de la seva vida quotidiana i seguir adaptat a la seva realitat, com si no passés res de greu (Spiegel et al., 2011).

Aquest tipus d'estratègies són adaptatives durant la infància ja que permeten a la víctima continuar amb la seva vida en un moment en el que no pot fer res més, però alhora la impedeixen revelar els fets. En els casos més extrems, l'infant pot fins i tot desenvolupar amnèsia dissociativa i costar-li molt recordar el que va passar en etapes vitals posteriors. Així que aportar un testimoni complet i creïble li seria molt difícil.

La dissociació és un fenomen molt freqüent en víctimes d'abús sexual infantil i, si bé generalment les víctimes passen per un procés de dol durant

l'adolescència que els hi permet fer front als fets a l'edat adulta, cal un temps de maduració personal i de reflexió per a poder estar preparada per a notificar a l'autoritat el que s'ha viscut. Si bé aquest temps pot variar segons característiques de les víctimes, de l'entorn, de la pròpia victimització i del victimari, en molts casos, quan passa i finalment poden comunicar el que han viscut, el delictes ha prescrit i la víctima no té capacitat ja de denunciar els fets.

Cal afegir l'anomenat efecte *naming*, *blaming*, *claiming*, descrit per Felstiner, Abel i Sarat (1980) a la revista *Law & Society* i que defensa que el sistema judicial ha d'entendre que a la víctima, especialment de delictes sexuals, li costa molt posar nom al que li ha passat (*naming*), culpar al victimari i no culpar-se a si mateixa (*blaming*), així com revelar la seva victimització i testificar en un judici, explicant amb detall la seva experiència (*claiming*).

També les respostes negatives que amb freqüència han d'afrontar les víctimes d'abús sexual condueixen a una perpetuació del secretisme i del silenci (Draucker et al., 2010). Aquestes reaccions negatives i culpabilitzadores per part de l'entorn de la víctima davant la revelació de l'abús són freqüents especialment en víctimes de sexe masculí (Dorahy i Clearwater, 2012; Mendelsohn i Sewell, 2004; Sorsoli, Kia-Keating i Grossman, 2008), en casos d'abús sexual infantil intrafamiliar i per part de familiars de sexe masculí (Stroud, 1999), així com per les fonts del denominat suport formal (e.g., policia, professionals de l'àmbit mèdic) (Ullman, 1999) i que deixen, en molts casos, a la víctima sola amb el seu dolor. Cal tenir en compte que la desconfiança cap al sistema de justícia és un gran obstacle per a la denúncia, com han trobat Tamarit et al. (2015) en el seu estudi portat a terme amb víctimes a Catalunya.

3.2 La importància de la notificació i la denúncia per a la víctima

Com els múltiples estudis han constatat, revelar els fets no és un procés fàcil per a la víctima d'abús sexual com tantes vegades la societat general, i fins i tot alguns professionals, tendeixen a creure. Cal superar pors que són insuperables per a un infant, trencar amb emocions que et mantenen unit a la persona abusadora, lluitar contra el malestar personal que genera l'abús i que et fa sentir responsable i culpable del que va passar.

La qüestió doncs és, és important per a la víctima denunciar els fets? Seguint la proposta de Gutheil, Bursztajn, Brodsky i Strasburger (2000), la implicació de la víctima en el sistema de justícia sempre té uns efectes, que els autors denominen critogènics, és a dir que deriven de la justícia i que no tenen perquè ser negatius a priori. Els efectes devastadors de la victimització secundària per a les víctimes que han de fer front a certes formes de mala praxi professional han estat constatats en múltiples estudis (vegi's entre d'altres el treball al nostre país de Tamarit, Villacampa i Filella, 2010), però la qüestió és que el sistema també pot ser positiu per a les víctimes i ajudar-les en la seva recuperació. Aquesta idea ha estat desenvolupada per la perspectiva de la denominada justícia terapèutica, impulsada per Wexler (1989) i que defensa el rol de la llei com agent terapèutic, preocupant-se per la part psicològica, emocional i humana de la llei i del procés judicial.

Així, són diversos els estudis empírics, no centrats exclusivament en víctimes d'abús sexual pero incloent a aquestes, que mostren que realment la notificació dels fets a l'autoritat és positiva per a una gran majoria de víctimes.

Per exemple, l'estudi d'Elliott, Thomas i Ogloff (2014), basat en les respostes de 110 adults víctimes, defensa que la *violació* que suposa la victimització per a la víctima genera un gran sentiment d'indefensió, així com un sentiment d'inseguretat constant, ja que el victimari pot tornar a fer-li mal. El contacte amb la policia suposaria per a la víctima la *validació* del que ha passat. Explicar els fets davant una figura d'autoritat implica posar-hi ordre, haver de pensar en els detalls, assumir que el responsable dels fets és una altra persona, agafar forces per a acusar i posar nom a l'acusat. Tot això, segons els autors, generaria, posteriorment al contacte amb l'autoritat, un sentiment de major seguretat i *empoderament* en la víctima però, el que és més important a nivell terapèutic, un cert tancament del que ha passat i la possibilitat de deixar enrre el succeït. I això és independent de la resolució judicial.

Perquè... què vol realment la víctima del sistema? Segons el metanàlisi del Laxminarayan, Bosmans, Porter i Sosa (2013), després de la revisió de 22 estudis que havien entrevistat a víctimes sobre la seva participació en el sistema de justícia, bàsicament el que demanen és bon tracte, respecte, exactitud en el procés, imparcialitat i justícia.

Hem de ser conscients que, tal i com mostra l'estudi longitudinal d'Orth (2004) amb víctimes de la violència, el càstig que rebí el victimari únicament satisfà, de forma parcial i freqüentment transitòria, els sentiments de venjança que pugui tenir la víctima. Això és degut a que la víctima es troba en la fase del procés de dol, d'ira i venjança, emocions naturals en el seu procés de recuperació. Però aquesta fase s'ha de superar i la víctima ha de desvincular-se del victimari i dels sentiments d'odi i ràbia que aquest li genera. De fet, els desitjos i fantasies de venjança estan més vinculats amb el desenvolupament de trastorns mentals que amb un procés adaptatiu de superació de la victimització.

Perquè la revelació de l'abús sexual és una variable que modula les percepcions i sentiments de la víctima davant l'experiència, influint en el tipus, intensitat i evolució de la simptomatologia que sovint es desenvolupa en aquests processos de victimització (Ullman, 2002). La revelació del succés i l'expressió de les emocions protegeix la salut física i mental de l'individu davant una experiència traumàtica (Smyth et al., 2012) i no revelar l'experiència augmenta el risc de conseqüències negatives a llarg termini.

A nivell terapèutic recordar i verbalitzar el succés, enfrontar-se a aquest, en un ambient de seguretat i de suport, ajuda a transformar les imatges fragmentades i caòtiques del trauma, mantingudes en la memòria emocional, en records ordenats en la memòria verbal. Com a professionals de l'àmbit és molt important oferir a la víctima un espai tranquil per sentir-se escoltada, un espai de recolzament i comprensió que l'ajudarà a poder relatar el que va passar amb una major facilitat, amb més detalls i informació, que serà necessària si posteriorment hi ha un judici. Hem de potenciar que la víctima descrigui l'experiència d'abús i els sentiments associats a aquesta experiència perquè reformuli les seves distorsions vinculades a ella mateixa (sentiment de culpa, autoconcepte negatiu), als demás (desconfiança generalitzada), i al futur (desesperança). Cal que deixi enrere la victimització i que resignifiqui l'experiència per a donar-li un nou lloc a la seva identitat/vida actual. I això només ho podrà fer si trenca el silenci, torna a sentir el dolor associat a l'abús sexual i revela el que ha viscut.

Aquest procés de desvictimització és molt important. Hem de ser conscients que ser víctima d'abusos sexuals no és un atribut estable i no modificable. Com

afirma Baca (2003), la víctima pot i ha d'abandonar l'estadi de victimització. Per això, moltes víctimes prefereixen que es parli d'elles com a supervivents i no com a víctimes. No volem una víctima instaurada en el seu paper de víctima. No volem una víctima que té, com a rol identitari, ser víctima. La desvictimització és el procés de reparació i reorganització que la víctima ha de dur a terme perquè la victimització deixi de ser el seu present i passi a ser un record del passat. En paraules d'Echeburúa i de Corral (2007) "*del que es tracta, en definitiva, és que la víctima comenci de nou a viure i no merament es resigni a sobreviure*" (p. 375). I, per a això, en molts casos, posar una denúncia és l'inici d'una nova vida.

3.3 El sistema penal i la prescripció dels delictes sexuals contra la infància

En aquest context, no ha d'estranyar que un dels aspectes més rellevants que ha de considerar el sistema penal és el relatiu a la prescripció del delicte. El Codi penal espanyol estableix els terminis de prescripció dels delictes en correspondència amb la pena prevista per cada delicte, en funció de la seva gravetat. D'acord amb aquest criteri, els delictes contra la llibertat sexual amb víctimes menors prescriuen als 10 o 15 anys de la seva comissió, en funció de si es tracta d'un abús o una agressió sexual.

Com mostren els estudis, a conseqüència de les barreres interpersonals, socioeconòmiques o intrapersonals per la victimització que pateix, la víctima acostuma a acabar denunciant el fet delictiu molts anys després de consumat. En alguns casos poden transcórrer fins i tot dècades. Molt habitualment, quan la víctima es decideix a denunciar-lo, el fet delictiu ja es troba prescrit. Com és lògic, aquesta circumstància obliga a plantejar-se possibles solucions normatives en matèria de prescripció d'aquest grup de delictes.

Tres són les classes de solucions que els legisladors penals de Dret comparat acostumen a donar al problema que ens ocupa: a) l'increment de les penes dels delictes amb víctimes menors i, en conseqüència, dels terminis de prescripció de les penes; b) l'establiment d'una regla específica de prescripció per aquests casos, consistent en la suspensió del còmput fins que la víctima menor compleixi una determinada edat; i c) la declaració d'imprescriptibilitat

dels delictes sexuals amb víctimes menors d'edat. De les tres solucions, la més convincent és la segona (b).

La solució a) —per la qual opta, per exemple, Itàlia — està sens dubte orientada a evitar regles específiques i, per tant, excepcionals, en el sistema general de prescripció. S'incidiria en la premissa major de l'equació, la pena. Amb aquesta *gran solució* (Hörnle et al., 2014) se n'evitaria una de petita, que passaria per modificar-ne la conclusió, és a dir, la prescripció del delicte. D'aquesta manera, la unitat i coherència interna del sistema de prescripció romandria intacta, sense excepcions.

No obstant, aquesta alternativa no està exempta d'inconvenients. Un de principal s'ha de veure en la seva mateixa lògica: per tal d'arribar a un termini de prescripció més perllongat per una constel·lació delictiva s'optaria per agreujar-ne la pena, amb el risc d'acabar desequilibrant la balança entre la gravetat del fet i la corresponent resposta penal. En aquest sentit, s'ha de recordar que la relativa a la pena que correspon a un delicte no pot ser contemplada com una mesura que pugui ser decidida de forma individualitzada amb exclusiva orientació utilitarista. Ben al contrari, comporta una evident càrrega axiològica directament vinculada amb el principi de proporcionalitat que ha de ser resolta en el seu context, el Codi penal, i, més en particular, els delictes contra les persones. La decisió sobre la gravetat de la pena d'un delicte ha d'obeir a una racionalitat valorativa que no pot ignorar la conseqüència jurídica prevista per a altres delictes anàlegs.

D'altra banda, amb la *gran solució* es menysté la principal virtut de les solucions específiques: l'aplicació de regles de prescripció que prenguin seriosament en consideració les particulars característiques de cada classe de delicte i de víctima. En cas contrari, la mateixa regla de prescripció, amb el mateix termini, serviria per delictes i víctimes que res en comú tindrien. No en va, en molts ordenaments jurídics, la suposada uniformitat en matèria de prescripció del delicte que la *gran solució* tracta de preservar en realitat no existeix. Un exemple n'és el l'art. 132.1 del Codi penal espanyol, que preveu diverses regles de prescripció per les diferents classes de tipus en atenció a la forma de consumació del delicte.

Tampoc la solució c)- opció que consideren alguns estats dels Estats Units-aconsegueix convèncer. Certament, res impedeix al legislador penal —almenys en el cas espanyol— establir determinades excepcions al mateix, declarant la imprescriptibilitat de certs delictes. Això no vol dir, no obstant, que qualsevol delicte pugui ser declarat imprescriptible. Tal i com ja s'ha avançat, en correspondència amb el fonament de la imprescriptibilitat només podran ser declarades imprescriptibles aquelles infraccions que tan sols amb la mort dels seus responsables podran ser percebudes per la col·lectivitat com a ja superades o pertanyents a un ordre social pretèrit.

Normalment, els delictes als quals els legisladors penals assignen l'etiqueta d'imprescriptibles són els de lesa humanitat, els de genocidi i les infraccions penals contra les persones i béns protegits en cas de conflicte armat. El fonament de la imprescriptibilitat d'aquests delictes és doble.

D'una banda, es tracta d'infraccions d'extrema gravetat que poden arribar a incidir en els propis pilars estructurals del sistema democràtic i la pacífica convivència en societat, raó per la qual deixarien en la col·lectivitat una petjada pràcticament inesborrable. Des de la perspectiva de la percepció que la col·lectivitat acostuma a tenir d'aquests fets, en les esmentades constel·lacions delictives el transcurs d'un període de temps —fins i tot perllongat— des que van tenir lloc els fets no impedeix seguir afirmant l'existència de necessitat preventiu-general de pena (Ragués i Vallès, 2004). D'una altra, diverses normes de Dret penal internacional que declaren la imprescriptibilitat d'aquests delictes, com ara l'Estatut de Roma de la Cort Penal Internacional de 1998 o el Conveni de 26 de novembre de 1968 sobre la imprescriptibilitat dels crims de guerra i els crims de lesa humanitat, reclamen la seva transposició a l'ordenament nacional (Pedreira González, 2005).

Excepcionalment, alguns ordenaments jurídics opten per ampliar la conseqüència de la imprescriptibilitat no només als esmentats delictes *de Dret internacional* (és a dir, genocidi, lesa humanitat i crims de guerra), sinó també a altres delictes *comuns*. Aquest és el cas, per exemple, del Codi penal espanyol, que declara imprescriptible l'homicidi i l'assassinat terrorista (art. 131.4 CP). Es tracta d'una excepció a l'excepció: si la regla és la prescripció del delicte, l'excepció reconeguda pel Dret penal internacional seria la imprescriptibilitat

dels delictes de lesa humanitat, els de genocidi i les infraccions penals contra les persones i béns protegits en cas de conflicte armat, i, finalment, l'excepció a l'excepció vindria representada per la introducció a les clàusules legals de no prescripció de delictes aliens als dels l'Estatut de Roma de la Cort Penal Internacional de 1998 o el Conveni de 26 de novembre de 1968, com els que ens ocupen. En cas que també fossin declarats imprescriptibles els delictes sexuals amb víctimes menors d'edat, s'establiria una nova excepció a l'excepció, en els termes que acaben de ser exposats. Es tracta de valorar, aleshores, si aquestes excepcions a l'excepció resulten o no admissibles des de la perspectiva d'un Estat social i democràtic de Dret.

En el cas dels delictes sexuals amb víctima menor, per molt greus que puguin ser considerats, encara més clarament que els casos de terrorisme local tampoc aquesta constel·lació de delictes encaixa correctament en la definició de delictes de lesa humanitat recollits a l'art. 7.1 de l'Estatut de Roma de la Cort Penal Internacional de 1998, ni en cap altra tipologia delictiva declarada imprescriptible per aquest Conveni. Sens dubte, els delictes amb víctima menor d'edat que més habitualment son objecte de regles excepcionals de prescripció es corresponen amb les infraccions previstes en la lletra g) d'aquell precepte, que fa al·lusió a *“violació, esclavitud sexual, prostitució forçada, embaràs forçat, esterilització forçada o qualsevol altra forma de violència sexual de gravetat comparable”*. No obstant, cal recordar que perquè aquests delictes puguin ser considerats de lesa humanitat i, per tant, imprescriptibles segons l'Estatut de Roma, és precís que la infracció s'hagi comès *“com a part d'un atac generalitzat o sistemàtic contra una població civil i amb coneixement d'aquest atac”*. Òbviament, això no succeeix amb els supòsits que ara ens ocupen.

A més, cal no oblidar quelcom d'altra banda ben obvi: la pena, particularment la de presó, resulta greument restrictiva de la llibertat individual. Per aquesta raó, la prescripció, com a causa d'extinció de la responsabilitat penal, s'erigeix en condició expansiva de la llibertat, de tal manera que les regles de suspensió o eliminació de la prescripció són, novament, mesures restrictives dels drets fonamentals individuals. Per aquesta raó, és clar que el termini de prescripció d'un delicte ha de respectar forçosament el principi de proporcionalitat en sentit ampli, tal i com l'entén el Tribunal Constitucional (STC 207/96, 16-12 y art. 8

CEDH) i la doctrina especialitzada (Armenteros, 2007; Gómez, 2003; Magro, 2007; Matallín, 2008). Pel que fa a la primera, el TC exigeix la concurrència de tres requisits. El primer consisteix en la idoneïtat. Una mesura és idònia quan resulta útil para la consecució de l'objectiu que persegueix. El segon requisit es la necessitat. Aquest requisit concorre quan l' objectiu no pot ser aconseguit mitjançant una altra mesura menys restrictiva pel subjecte. Finalment, la mesura haurà de ser proporcionada en sentit estricte. Aquest requisit obliga a realitzar una ponderació entre els interessos en joc, amb l'objecte de comprovar quin d'ells és de més entitat (Armenteros, 2007; Choclán, 1994; Gómez, 2003; Magro, 2007; Matallín, 2008; STS 251/10, 17-3).

L'aplicació d'aquesta doctrina constitucional als delictes amb víctimes menors condueix a una conclusió difícilment qüestionable: la consideració *de lege ferenda* d'aquests delictes com a imprescriptibles resultaria clarament desproporcionada. En un sistema, com l'espanyol, on la prescripció del delicte guarda relació directa amb la gravetat de la pena, i aquesta, al mateix temps, depèn de la gravetat del fet, cap dels delictes recollits a l'art. 132.1 CP espanyol és de tal entitat, atempta de tal manera contra les bases mateixes del sistema o pot ser considerat de manera permanent com a pertanyent a l'ordre social actual com per ser declarat imprescriptible. Si així fos, és clar que no tots els delictes d'aquest grup tindrien la mateixa gravetat i, per tant, tampoc tots serien mereixedors de prescriure amb el decurs del mateix termini de temps.

Centrada la qüestió en els delictes sexuals contra menors, tot i la seva eventual extrema gravetat tampoc aquests delictes podrien ser declarats imprescriptibles sense posar en tela de judici la funció preventiva del Dret penal i el principi de proporcionalitat. No pot influir, a aquest respecte, l'acció dels mitjans de comunicació en la revitalització de fets ja superats. En cas contrari qualsevol delicte lleu podria esdevenir imprescriptible com a conseqüència de la difusió que se'n fes en atenció a criteris exclusivament mediàtics sense cap mena de relació, com és evident, amb el contingut d'injust del fet.

Per tot plegat, en cas d'esdevindre dret positiu, la imprescriptibilitat dels delictes sexuals podria representar una altra mostra de Dret penal de l'enemic. No és en absolut casualitat que en l'actualitat la bandera dels delictes contra la humanitat i la seva imprescriptibilitat estigui començant a ser enarborada de

forma intensa a favor d'altres delictes, com els que ens ocupen contra la llibertat sexual o, fins i tot, els de corrupció. D'altra banda, el recurs al Dret penal internacional en matèria de imprescriptibilitat del delicte pot acabar provocant una sort d'*efecte retorn* en les legislacions nacionals: el que inicialment l'Estat no considera imprescriptible, finalment acaba sent-ho com conseqüència dels compromisos internacional assumits per l'Estat membre (Pastor, 2010).

Tot recollint el cèlebre símil de Luis Jiménez de Asúa amb la punibilitat dels actes preparatoris, afirma amb raó Daniel Pastor (2010) que el règim de prescripció dels delictes i les penes també funciona com un termòmetre que permet mesurar la temperatura liberal del sistema: com més gran sigui l'àmbit d'aplicació de les regles sobre prescripció, major serà la temperatura liberal del sistema, i, al contrari, quan més restrictiu sigui el sistema penal amb la prescripció del delicte, més indicadors d'autoritarisme presentaria. Paradoxalment, des del Dret penal internacional —l'Estatut de Roma n'és un clar exemple— la qüestió s'acostuma a percebre d'una manera ben diferent, fins i tot inversa: la prescripció del delicte, lluny de ser contemplada com una conquesta liberal, es considera un molest entrebanc que dificulta la persecució del delicte (Pastor, 2010). Tal circumstància no obsta que pugui arribar-se a la tesi següent: si la constel·lació de delictes que ens ocupa fos declarada imprescriptible podria concloure's que la temperatura liberal del Codi penal espanyol començaria a estar pràcticament sota zero.

Tenint en consideració tot el que s'acaba d'exposar, la solució que es presenta com a més adient passaria per la suspensió de la prescripció del delicte fins un determinat moment de la vida de la víctima.

Les regles de suspensió del *dies a quo* fins que la víctima compleixi una determinada edat constitueixen significatives excepcions a la regla general segons la qual el termini de prescripció comença a computar-se a partir del moment en què queda consumat el delicte. En aquesta línia, l'art. 132.1 CP espanyol estableix que “[e]n la temptativa d'homicidi i en els delictes d'avortament no consentit, lesions, contra la llibertat, de tortures i contra la integritat i indemnitat sexuals, la intimitat, el dret a la pròpia imatge i la inviolabilitat del domicili, quan la víctima sigui menor d'edat, els termes (scil. de

prescripció) es computaran des del dia en què aquest hagi aconseguit la majoria d'edat, i si morís abans d'aconseguir-la, a partir de la data de defunció". Aquesta regla, incorporada al CP per la LO 11/1999, és seguida, encara que amb alguna variació al catàleg de delictes, pels Codis penals argentí i xilè.

També aquest era el criteri del legislador penal alemany fins que la Llei pel reforçament dels drets de les víctimes d'abús sexual, que va entrar en vigor el 30 de juny de 2013, va reformar el § 78b.1 *StGB*. D'acord amb aquesta modificació, la suspensió de la prescripció en els delictes previstos en els §§ 174b (delicte sexual amb abús de càrrec públic), 174c (abús sexual amb aprofitament de relació de confiança), 176-179 (abús sexual de nens), 182 (abús sexual de joves), 225 (abús de persones especialment necessitades de protecció), 226 (ablació genital) i 237 (matrimoni forçós) *StGB* es perllonga fins els 21 anys. La reforma va seguir el criteri del § 208.1 del *Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)*, d'acord amb el qual el còmput de prescripció de les pretensions civils d'indemnització nascudes com a conseqüència d'una lesió de la llibertat sexual queda suspesa fins que la víctima arribi a l'edat de 21 anys (Zimmermann, 2008; Hörnle *et al.*, 2014).

Una posterior reforma del § 78b.1 *StGB* realitzada a 2015 estén la suspensió de la prescripció dels delictes esmentats fins que la víctima hagi arribat als trenta anys. Aquesta regla es va establir per analogia amb el § 208.2 *BGB*, que, pels supòsits que la víctima encara convisqui amb els seus pares quan hagi complert els 30 anys, determina que la prescripció de les pretensions d'indemnitzacions nascudes com a conseqüència d'una lesió de la llibertat sexual quedarà suspesa fins aleshores (Hörnle *et al.*, 2014; Zimmermann, 2008).

Similars regles excepcionals de suspensió disposen el Codi penal suís (25 anys) i l'austríac (28 anys). A Suïssa, des de l'entrada en vigor el dia 1 de juliol de 2014 de la transposició en aquest país del ja esmentat Conveni de Lanzarote, l'art. 97.2 del *Schweizerisches Strafgesetzbuch (SchwStGB)* estableix que *"en els delictes sexuals amb infants (art. 187) i persones dependents (art. 188), així com en els delictes previstos als arts. 111, 113, 122, 124, 182, 189-191, 195 i 197.3 sempre que es cometin contra un menor de 16 anys, la suspensió del termini de prescripció durarà en cada cas com a mínim*

fins que la víctima compleixi els 25 anys”. En el cas del Codi penal austríac, el § 58 (3).3 de l’*Österreiches Strafgesetzbuch (ÖStGB)* disposa que *“pel termini de prescripció no serà tingut en compte el temps fins el compliment dels 28 anys de la víctima d’un comportament delictiu contra la integritat física o la vida, la llibertat o la integritat o autodeterminació sexual, quan la víctima fos menor d’edat en el moment de la comissió del fet”*.

En relació amb aquest sistema de prescripció, val a dir que, molt probablement, determinades formes de delinqüència es beneficien de manera excessiva de l’extinció de la responsabilitat criminal com a conseqüència del transcurs del temps des de la consumació del delictes. Aquest és el cas, per exemple, dels delictes contra la llibertat i la indemnitat sexuals amb víctima menor. En aquests supòsits, la víctima no denuncia el fet fins l’edat adulta —com s’ha exposat— per trobar-se sotmesa a la pressió de l’autor, per no atrevir-se a parlar per trobar-se sota la seva dependència o perquè a causa de la seva immaduresa encara no és conscient de la naturalesa del mal patit. Per aquesta raó, la regla excepcional que ens ocupa, que pretén congelar en aquests casos l’inici dels corresponents terminis amb l’objecte d’estendre el termini de prescripció del delictes en supòsits en els quals la infracció sol trigar molt a transcendir, resulta perfectament raonable (Ragués i Vallès, 2004).

El debat sobre quina ha de ser exactament l’edat a partir de la qual s’iniciés el còmput de la prescripció en els delictes de referència, en particular quan la víctima és menor d’edat, ha estat particularment intens en Alemanya. En el debat parlamentari sobre l’ampliació del termini de 18 a 21 anys es va arribar a la conclusió que l’augment de la suspensió de la prescripció de tres anys era insuficient per resoldre el problema que es tractava de resoldre. Estudis empírics demostrarien que una part important dels casos en qüestió trigarien més a aflorar. A més, tot i l’ampliació del termini, aquest continuaria quedant per sota d’altres del mateix àmbit de cultura, com ara —com ja s’ha dit— el suís o l’austríac. Des d’aquest punt de vista, la progressiva ampliació del termini de prescripció pot ser valorada positivament.

No obstant, la doctrina destaca que els terminis previstos pel legislador penal en aquestes clàusules es corresponent amb el seu fonament. En el cas

alemany, tant amb el termini dels 18 anys, com amb l'ampliació als 21, com, finalment, amb l'actual *dies a quo* dels 30 anys, el fonament expressament referit al debat parlamentari i al Preàmbul de la Llei és el relatiu a la dependència de la víctima respecte de l'autor. Des d'aquest punt de vista, sembla evident que el límit mínim dels 18 anys resulta clarament insuficient per explicar les relacions interpersonals entre la víctima i l'autor del delictes en alguns contextos. Per exemple, a Alemanya l'escolarització secundària completa finalitza als 19 anys, no als 18. Igualment, és obvi que en un àmbit com l'universitari, que és perllonga clarament per sobre no només dels 18 anys, sinó, fins i tot, dels 21, també es pot plantejar la problemàtica que ara ens ocupa. Pel que fa a l'àmbit domèstic, és encara més evident que la víctima no en queda automàticament desvinculada en arribar a la majoria d'edat, sinó que l'estreta vinculació familiar —i, en el seu cas, la relació de dependència— encara acostuma a perllongar-se uns anys més, fins que s'arriba a la fase d'emancipació. De fet, alguns estudis demostren que, fins i tot després de l'abandonament del domicili familiar, aquesta relació de dependència es continua presentant a diferents nivells. No en va, la pròpia legislació sectorial alemanya estableix la franja de dependència econòmica respecte dels progenitors en els 25 anys (Hörnle et al., 2014).

Una part de la doctrina especialitzada destaca, a més, que tampoc els fonaments intrapersonals de la suspensió de la prescripció coincideixen amb la literalitat de les regles previstes legalment. En aquesta línia, Hörnle et al. (2014) destaquen, a propòsit de la reforma alemanya relativa als delictes contra la llibertat sexual, que les barreres psicològiques per la denúncia acostumen a perllongar-se en la víctima considerablement més enllà dels 18 anys i, fins i tot, dels 21. Diverses són les raons que expliquen aquesta circumstància. D'una banda, com ja s'ha exposat, certes víctimes bloquegen, reprimeixen o desplacen l'experiència del fet delictiu, com a estratègia psicològica per protegir-se'n i conviure amb el record d'un fet traumàtic que els impediria desenvolupar una vida mínimament normal.

D'una altra, estudis sobre Psicologia del testimoni i la memòria (Mazzoni, 2010) demostren que es possible oblidar una experiència traumàtica i tornar a recuperar-ne el record, bé espontàniament com a conseqüència d'una

reminiscència, bé de manera induïda o condicionada mitjançant ajut terapèutic. Fins i tot, és possible oblidar, tornar a recordar i de nou oblidar que s'ha recordat. En qualsevol cas, el procés de bloqueig de la víctima acostuma a ser llarg. Pot arribar a allargar-se en el temps fins i tot per espai de diverses dècades (Hörnle et al., 2014). De fet, no s'ha d'oblidar que el període perquè la víctima trobi plaça a una institució mèdica pública acostuma a no ser particularment reduït (Hörnle et al., 2014). Igualment, un estudi sobre el funcionament efectiu d'una de les institucions centrals a Alemanya sobre la matèria, el *Comissionat independent per les víctimes de delictes contra la llibertat sexual*, revela que les persones que acostumen a fer us del seu servei telefònic tenen una mitjana d'edat de 26 anys (Hörnle et al., 2014). Per tot plegat, la decisió alemanya de traslladar el *dies a quo* dels 18 o els 21 als 30 anys de la víctima no resulta en absolut il·lògica.

4. Hipòtesis

Seguint els resultats d'estudis anteriors s'hipotetitzava que a) la majoria de víctimes d'abusos sexuals infantils no hauran revelat els fets durant la infància, sinó en l'edat adulta (Ahrens et al., 2010); b) la resposta majoritària de l'entorn de la víctima vindrà marcada per la manca de suport, la culpabilització i la incredulitat (Mendelsohn i Sewell, 2004), tant en la infància com en l'edat adulta; c) la majoria de víctimes d'abús sexual infantil no hauran denunciat els fets (Ullman, 2002); d) els motius per a no denunciar estaran marcats per la por i la manca de fe en el sistema de justícia (Tamarit et al., 2015); e) la majoria de víctimes d'abús sexual infantil defensaran canvis en el temps de prescripció del delictes d'abusos sexuals infantils, en la línia d'allargar el temps per a dur a terme la denúncia.

5. Metodologia

En el següent apartat, es presenta la metodologia i el pla de treball en funció dels objectius de l'estudi.

5.1 Mostra

La mostra és de conveniència i està formada per 15 adults, víctimes d'abús sexual abans dels 18 anys d'edat, usuaris de la Fundació *Red de Ayuda a Niños Abusados* (RANA), amb seu a Palma de Mallorca². La Fundació RANA, fundada l'any 2011, és una associació sense ànim de lucre, que té com a funció social prevenir el maltractament i l'abús sexual infantil, a través d'activitats de sensibilització, educació i treball en xarxa. RANA porta a terme tallers, xerrades informatives, contacontes, campanyes de sensibilització, atenció a usuaris i atenció terapèutica per a persones adultes víctimes d'abús en la seva infància.

Els participants de l'estudi presenten un rang d'edat que oscil·la entre els 20 i els 55 anys ($M = 34,6$; $D.T. = 10,7$). La majoria de víctimes són dones (80%, casos 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 14 i 15) i tres casos són homes (casos 9, 10 i 13).

5.2 Instruments

En la recerca qualitativa existeixen diferents tècniques de recollida de dades per obtenir informació dels participants fonamentada en les seves percepcions, creences, opinions, significats i actituds pel que l'entrevista és l'eina clau. Alhora, la sensibilitat del tema a tractar reforça l'ús d'un instrument que permeti la interacció cara a cara amb la persona que respon, donant-li el temps que necessiti i en un espai tranquil i que respecti la seva intimitat. Les entrevistes en profunditat són un valuós mètode que permet aproximar-se a les vivències subjectives de les víctimes, com mostren estudis duts a terme des d'aquesta perspectiva, tant a nivell nacional (Tamarit et al., 2015), com internacional (Crisma, Bascellia, Pacib i Romitoo, 2004).

² Instem al lector a visitar la pàgina web de la Fundació RANA per a més informació sobre la mateixa: <http://www.fundacionrana.org/ca/>

Així doncs, l'equip de recerca ha elaborat un guió d'entrevista semiestructurada amb preguntes obertes respecte al següents temes:

(a) el silenci que envolta els abusos sexuals a la infància: la dificultat de poder explicar els abusos en el moment que es van produir i el temps que van trigar a explicar-ho a algú, així com informació sobre a qui li van explicar en la infància i en l'adulthood, si ho van fer, la reacció d'aquesta/es persona/es, com es van sentir i quines respostes van rebre (ajuda, denúncia, silenci, rebuig); i els motius per no explicar-ho a ningú si no ho han fet;

(b) la denúncia dels fets: si han denunciat el que van viure en algun moment de la seva vida, si han pensat en fer-ho, per què no ho han fet o com ho han fet (segons pertoqui), quina ha estat la resposta rebuda per les autoritats;

(c) la prescripció del delictes: què n'opinen de la prescripció dels fets, si consideren adequat el període de prescripció al nostre país;

(d) la reacció social envers els abusos: què podria canviar perquè les víctimes reportessin els fets amb major facilitat, què necessitarien del sistema policial i de justícia per a sentir-se segures davant la revelació.

També s'ha creat un qüestionari ad hoc que recull les dades sociodemogràfiques de la víctima més rellevants per a l'estudi, com: sexe, edat, data i lloc de naixement, temps que porten en procés terapèutic; i dels abusos experimentats: sexe del victimari (home, dona), edat del victimari (parella, major d'edat), relació amb el victimari (familiar, conegut, desconegut), tipus d'abús (amb o sense contacte físic), durada dels abusos, edat d'inici i edat en finalitzar els abusos.

5.3 Procediment

El desenvolupament de la recerca s'organitza en dues parts: una fase de disseny i una fase d'execució, que conforma l'objectiu principal del projecte que es presenta.

5.3.1 Fase de disseny

Aquesta fase ha suposat els següents passos:

Pas 1. Revisió bibliogràfica i actualització

S'ha procedit a realitzar una revisió bibliogràfica exhaustiva sobre els estudis centrats en la revelació i notificació dels delictes contra la llibertat i la indemnitat sexual amb víctimes menors d'edat a través de les diferents revistes científiques. Alhora, s'ha realitzat una anàlisi legislativa, doctrinal i jurisprudencial comparada de la problemàtica de la prescripció dels delictes amb menors d'edat.

Pas 2. Obtenció dels permisos i convenis necessaris

S'ha obtingut l'aprovació per part de la Comissió de Bioètica de la Universitat de Barcelona (Institutional Review Board, IRB00003099) per a la realització de l'estudi. També s'ha sol·licitat el consentiment informat a la persona objecte d'estudi, conforme accepta participar en la recerca, on s'expliquen de forma breu els objectius generals de la mateixa i la remuneració per a compensar el seu desplaçament el dia de l'avaluació (20€).

5.3.2 Fase d'execució

Pas 3. Formació dels entrevistadors

Es va realitzar una sessió formativa amb l'equip de terapeutes de la Fundació RANA a la seva seu en relació a les bases teòriques de l'estudi, les instruccions i la forma de conduir les entrevistes i recollir la informació.

Pas 4. Recollida de dades

Dues terapeutes de la Fundació RANA (B.V. i S.C.) van aplicar l'instrument de recollida de dades mitjançant una entrevista semiestructurada a usuaris víctimes d'abús sexual infantil. S'ha obtingut el consentiment per escrit de tots els participants i les entrevistes han estat gravades i posteriorment transcrites. L'estudi s'ha regit pels principis deontològics, tal com exposa el Col·legi Oficial

de Psicòlegs en la recerca amb éssers humans. En tot moment, s'ha respectat el dret a la confidencialitat, complint la legislació nacional vigent sobre protecció de dades.

Pas 5. Gravació i anàlisi de dades

Paral·lelament a la recollida de dades, s'ha procedit al seu enregistrament en format electrònic. S'han seguit els principis establerts per Mayring (2014) respecte a l'anàlisi qualitatiu d'informació. Per tal de complir amb els objectius de la recerca es presenten també dades quantitatives mitjançant freqüències, percentatges i d'altres descriptius univariants.

Passos 6, 7 i 8. Informes i divulgació dels resultats

Una vegada finalitzada la recerca i entregat el present informe amb les principals conclusions, es procedirà a la seva difusió a partir de la redacció d'articles científics i la participació en diferents congressos d'àmbit nacional i internacional.

Es presenta el següent cronograma, on s'especifica la temporalitat del pla de treball, dividit en les tasques anteriorment comentades, així com els integrants de l'equip responsables de cadascuna d'elles.

5.3.3 Cronograma

El pla de treball temporalitzat, des de la data d'atorgament de l'ajut fins a la data màxima prevista per al lliurament de l'informe de resultats es resumeix en el següent quadre.

Activitats/tasques i persona responsable	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Revisió bibliogràfica i actualització <i>V. Gómez, N. Pereda</i>												
2. Obtenció dels permisos i convenis <i>N. Pereda</i>												
3. Formació dels entrevistadors <i>N. Pereda</i>												
4. Recollida de dades <i>Fundació RANA</i>												
5. Gravació i anàlisi de dades <i>J. Hombrado, A.M. Greco</i>												
6. Informe preliminar de seguiment <i>Tots els membres de l'equip</i>												
7. Informe final de resultats i conclusions <i>Tots els membres de l'equip</i>												
8. Divulgació de resultats <i>Tots els membres de l'equip</i>												

5.3.4 Equip de recerca

L'equip de recerca ha estat configurat per: a) els autors del projecte que es presenta, que s'han encarregat del plantejament, el disseny, la planificació i l'execució de les tasques plantejades; b) un grup de tres col·laboradors i col·laboradores que han participat en la introducció de dades i altres tasques vinculades amb el desenvolupament de la recerca; i finalment c) les terapeutes de la Fundació RANA que han participat en la presentació del projecte als usuaris, la sol·licitud del consentiment als mateixos i la recollida d'informació.

6. Resultats

6.1 Descripció de les víctimes, la victimització i els victimaris

La mitjana d'edat de l'inici del abús és de 7 anys ($D.T. = 2,2$), amb l'edat mínima als 3 i la màxima als 12 anys. Respecte a la finalització de l'abús, la mitjana d'edat és d'11,6 anys ($D.T. = 3,7$), amb l'edat mínima als 7 i la màxima als 18 anys.

La durada mitjana dels abusos és de 4,33 anys ($D.T. = 3,6$), amb un rang d'entre 1 i 11 anys.

El tipus d'abús més freqüent és "amb contacte físic sense penetració" ($n = 9$, 60%), seguit de "amb penetració" ($n = 6$, 40%). En cap cas els abusos van ser sense contacte físic.

En tots els casos, els abusadors eren de sexe masculí.

La mitjana d'edat del primer abusador a l'inici dels abusos és de 30,5 ($D.T. = 21,0$) amb un rang ampli que va des dels 7 als 73 anys. Cal destacar que un 40% dels abusadors eren menors d'entre 7 i 16 anys ($n = 6$).

La majoria de les víctimes va identificar a 1 abusador ($n = 10$, 66,7%), quatre participants van esmentar-ne 2 ($n = 5$, 26,7%) i una, 3 (cas 9).

En aquesta mostra, el tipus d'abusador més freqüent és el germà de la víctima ($n = 5$, 33,3%, casos 1, 5, 7, 9 i 10), seguit de la figura paterna ($n = 3$, 20%, casos 3, 8 i 13) i un oncle ($n = 2$, 13,3%, casos 4 i 12). De la resta de participants, una va identificar a la parella de la seva mare (cas 6), una altra al seu avi (cas 11), una altra al seu cosí (cas 15), una a un amic de la família que era el pare d'una amiga seva (cas 14) i una a la parella de la seva àvia (cas 1).

A la Taula 1 es resumeixen les característiques de la víctima, l'abusador i l'abús.

Taula 1. Característiques de la víctima, l'abusador i l'abús

Variable	Categoria	n	%	
Sexe de la víctima	Dona	12	80,0	
	Home	3	20,0	
Tipus d'abús	Amb contacte físic	9	60,0	
	Sense contacte físic	0	0	
	Penetració	6	40	
Número d'abusadors	Un	10	66,7	
	Dos	4	26,7	
	Tres	1	6,7	
Sexe de l'abusador	Masculí	15	100,0	
	Femení	0	0	
Relació entre víctima i abusador	Figura paterna	3	20,0	
	Parella mare	1	3,7	
	Germà/na	5	33,3	
	Tiet	2	13,3	
	Avi	1	6,7	
	Cosí	1	6,7	
	Amic/ga de la família	1	6,7	
Variable	M	DT	Rang	
			Mín	Màx
Edat de la víctima a l'inici de l'abús	7,0	2,2	3	12
Edat de la víctima a la fi de l'abús	11,6	3,7	7	18
Durada	4,3	3,6	1	11
Edat de l'abusador a l'inici de l'abús	30,5	20,0	7	73

6.2 Relació de dependència entre víctima i victimari

El 73,3% dels participants ($n = 11$, casos 1, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14 i 15) afirma que existia un sentiment de dependència entre l'abusador i ells/elles. Vuit dels 11 participants (72,7%, casos 1, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 14 i 15) van categoritzar aquesta dependència com a emocional i la resta no va especificar de quin tipus de dependència es tractava.

Respecte de la durada d'aquesta dependència quatre participants manifesten que encara existeix (36,7%, casos 1, 9, 10 i 14) i altres quatre diuen que va durar molts d'anys després de que l'abús s'hagués acabat (casos 5, 8, 13 i 15). Dos van manifestar que la dependència va durar fins que l'abús va acabar (13,3%, casos 6 i 11) i una va dir que la dependència va durar fins que la van apartar de l'abusador (6,7%, cas 4). La Taula 2 mostra aquests resultats.

Taula 2. Dependència de la víctima amb el victimari

Variable	Categoria	n	%
Dependència	Sí	11	73,3
	No	4	26,6
Tipus de dependència*	Emocional	8	72,7
	Sense especificar	3	27,3
Durada*	Encara existeix	4	36,6
	Molts anys després de que l'abús s'hagués acabat	4	36,6
	Fins que l'abús va acabar	2	18,2
	Fins que la van apartar de l'abusador	1	9,0

*Nota. S'han exclòs els casos on la víctima va dir que no hi havia cap tipus de dependència.

Quan s'indaga més profundament sobre el trencament d'aquesta dependència, dues de les entrevistades (13,3%) esmenten la teràpia com a raó, per exemple: *“Que fui a terapia y me di cuenta de lo mala que era esa dependencia para mí. Corté todo sólo de contarlo”* (cas 5).

Dues expliquen que la dependència es va trencar un cop el membre de la família lligat amb un vincle de parella o conjugal amb l'abusador es va separar: *“finalizó cuando hubo una separación conyugal, mi madre lo supo y había maltrato hacia ella también”* (cas 6), una el va associar a la majoria d'edat (cas 8) i un altre va explicar que el que va definir aquest trencament va ser enfrontar-se al seu abusador (cas 13).

6.3 Comunicació de la victimització

6.3.1 Comunicació abans dels 18 anys

El 60% de les víctimes ($n = 9$, casos 1, 2, 6, 7, 8, 9, 11, 12 i 15) va explicar l'abús abans dels 18 anys. D'aquestes, el 77% ($n = 7$) va escollir parlar amb la mare (casos 2, 6, 7, 9, 11, 12 i 15). Una li va explicar a una parella de l'adolescència (cas 1) i l'altra a les amigues (cas 8). El 40% de les víctimes ($n = 6$, casos 2, 6, 7, 11, 12 i 15) van explicar l'abús a més d'una persona abans dels 18 anys, sent els interlocutors altres familiars com el cosí, la cosina, la tieta, i la parella de l'agressor, (casos 2, 6, 11 i 12), una professora de l'institut i psicòloga de l'escola (cas 15) i els germans (casos 2 i 7).

Només una víctima va manifestar que aquesta explicació li va ser d'ajuda. La reacció de la seva mare quan li va explicar l'abús va ser: *“intentar defenderme, reprender al agresor”* (cas 2).

La resta de participants manté que explicar-ho abans dels 18 anys no els hi va servir d'ajut. Les reaccions dels seus interlocutors al parlar de les seves experiències va ser no creure-les, com per exemple, el cas 6: *“No daban crédito, credibilidad a lo que estaba contando, de lo fuerte que es. Le creyeron a él”* (parlant de la seva mare i la seva cosina) (...) *lo que yo buscaba es que me creyeran y me protegieran, y se acabara ese daño, y no, no me sirvió. De hecho lo que sentí es que tenía aún más miedo, morirme*. Altres reaccions van ser de qüestionament, com per exemple: *“mi madre se puso mal, me preguntó si era verdad (...)”* (cas 15) o minimització de l'abús *“se rieron, lo minimizaron”* (cas 11, parlant de la tieta i la mare). També va haver víctimes que es van sentir culpabilitzades: *“acusarme a mí, echarme la culpa”* (cas 7, parlant de la seva mare), *“culparme”* (cas 9, en referència a la seva mare).

Una de les entrevistades, qui va ser abusada pel seu oncle, va explicar que la reacció de la seva mare i de l'entorn familiar a qui els hi va explicar va ser: *“pegarle al abusador y a partir de ahí rechazarle”* (cas 12), però que, de totes maneres, no li va ser d'ajut.

Alguns participants també esmenten reaccions passives com, per exemple, de la seva parella: *“él tenía 16 años, no recuerdo bien su reacción. Supongo que*

se habrá quedado en shock, tengo una sensación de que fue una reacción "pasiva", como "vale, oído" (cas 1) o *"mis hermanos eran oyentes, nunca se han posicionado"* (cas 7).

6.3.2 Comunicació després dels 18 anys

El 46,6% de la mostra va explicar l'abús només a l'adulthood ($n = 5$, casos 3, 4, 5, 10, 13 i 14), però el 40% el van explicar tant a la infància com a l'edat adulta de nou ($n = 6$, casos 1, 6, 7, 8, 9, 12).

Aquells qui van parlar de l'abús quan eren menors i també majors d'edat van escollir interlocutors molt diversos. Per exemple, el cas 1 va explicar-li l'abús a la seva parella de l'adolescència i després, com a adulta, a una coneguda que també havia patit abusos. Els casos 7 (que durant la infància li va explicar als germans) i el cas 12 (que durant la infància li va explicar a la mare) un cop adults van escollir explicar-li al seu pare. El cas 9 (que durant la infància li va explicar a la seva mare) després dels 18 anys va explicar l'abús a altres membres de la família extensa.

Tres casos (20%, casos 6, 11 i 15) que van explicar l'abús a la seva mare abans dels 18 anys ho van tornar a fer un cop eren adults. En aquests casos la reacció de la mare quan li van explicar els abusos abans de la majoria d'edat va ser: *"no dar crédito"* (cas 6), *"reírse y minimizarlo"* (cas 11) i *"cuestionarme"* (cas 15). Al tornar a parlar del tema, després del 18 anys, una mare va creure a la víctima (cas 6), l'altra va demanar-li per què s'havia deixat fer una cosa així (cas 11) i la mare del cas 15 va anar a parlar amb l'abusador i va acabar creient la versió d'aquest.

Dels qui només van explicar l'abús un cop ja adults, van fer-ho a un psiquiatra (cas 14), a amics o amigues (casos 4, 10, 13 i 14), als seus germans i germanes (casos 8 i 12) i a la seva parella (casos 3, 9 i 12). Alguns casos es repeteixen perquè li van explicar a més d'una persona durant l'adulthood (com per exemple el cas 12, que li va explicar al seu pare, al seu germans i germanes i a la seva parella).

El 61,5% ($n = 8$; casos 1, 4, 6, 7, 10, 12, 13 i 14) va dir que els hi havia servit d'ajut haver explicat l'abús després dels 18 anys. Cinc participants (33,3%, casos 3, 5, 9, 11 i 15) van dir que no els hi va servir.

Els participants que van sentir que no va ser d'ajut explicar l'abús després dels 18 anys van descriure les reaccions dels seus interlocutors com passives, per exemple: *"no me hizo ni caso"* (cas 3, parlant de la seva parella), *"no exteriorizó ninguna reacción"* (cas 5, parlant de la seva parella). Alguns participants van dir que no els van creure: *"hablaron con el abusador y él lo negó"* (cas 15, parlant de la seva família) o que els van culpabilitzar *"¿por qué te has dejado hacer eso?"* (cas 11, parlant de la seva mare). També van rebre reaccions evasives, com descriu el cas 9: *"los profesionales no querían hablar de ello"* o *"si has estado callada hasta ahora, ¿por qué no has seguido callada?"* (cas 11, parlant del seu pare). Una víctima va dir que la seva parella havia utilitzat aquesta revelació per a manipular-la i que les seves amistats li van deixar de parlar (cas 9).

D'altra banda, els participants que van percebre que explicar l'abús els hi va ajudar van descriure reaccions molt diverses. Algunes, com les següents, van ser positives: *"cariño, me escuchó y luego me contó su historia, que también incluía abusos"* (cas 1, parlant d'una altra víctima), *"me comprendió"* (cas 13, en referència a la seva mare), *"protección hacia mí"* (cas 12, parlant de la seva parella), *"mi padre me abrazó y me entendió"* (cas 12).

Altres reaccions van ser classificades com a negatives: *"angustia, impotencia"* (cas 4, parlant de la seva mare i una amiga), *"compasión o pena"* (cas 6, parlant de la seva mare), *"(mi madre y mi hermana) lo minimizaron"* (cas 6), *"mi madre no ha preguntado más y yo no le he dejado preguntar"* (cas 14). Cal recordar que, de totes formes, els participants van sentir que aquestes reaccions van ser d'ajut. El cas número 7, que havia patit abusos per part del seu germà, va explicar que li va ajudar molt explicar-ho al seu pare: *"No le desamparó luego porque él era drogadicto, porque lo cuidó y lo llevó a los médicos, pero me dio el lugar que yo me merecía. Me cuidó y protegió. Evitaba que estuviéramos juntos"*.

Finalment, va haver reaccions confoses: “sorpresa” (cas 4, parlant de la mare i d’una amiga), “*al principio no entendían, fue raro*” (cas 14, en referència a les seves amigues).

Algunes reaccions també van ser ambivalents: “*que por qué no había denunciado o no denunciaba, la indignó no haberlo sabido antes, y me animó a denunciar*” (cas 6, parlant de la seva amiga), “*a mi padre se lo conté por teléfono, vino a buscarme, y su reacción fue "por qué no me lo has contado antes"... Es como que quería decir que hubiera reaccionado, hubiera hecho algo, lo hubiéramos cambiado*” (cas 7).

6.4 Denúncia de la victimització

6.4.1 Denúncia abans dels 18 anys

Només el cas 2 de la mostra (6,7%) manifesta que es van denunciar els fets abans dels 18 anys. La persona que va interposar la denúncia en nom de la víctima va ser la figura materna i es va interposar denúncia quan la víctima tenia 13 anys. El motiu pel qual es va realitzar la denúncia respon a la necessitat de buscar justícia per part de la víctima: “*Creía que se tenía que hacer justicia. Que al menos él recibiría algo de lo que se merecía*”. La víctima manifesta, en relació a les conseqüències d’haver interposat la denúncia, que al principi va ser dur, però que per a l’entorn de la mare va ser positiu.

Respecte als motius pels quals no es van denunciar els fets abans dels 18 anys, els casos 5, 6, 11, 14 i 15 (33,3%) manifesten que no ho van fer per por a les possibles conseqüències que podia tenir la denúncia (s’entén que sobre si mateixes, però també sobre el seu entorn familiar i social).

Els casos 3, 7, 9 i 12 (26,6%) indiquen que el motiu de la no denúncia es correspon a una manca de recolzament per part de la família, excepte en el cas 9, on la falta de recolzament va ser per part del professional (metge).

El 13,3% de la mostra (casos 4 i 10) no ho van denunciar perquè el seu entorn no coneixia dels fets.

El cas 1 manifesta que no va denunciar perquè desconeixia que aquells fets podien constituir un delicte i pensava que no podien ser objecte d’una

denúncia, mentre que el cas número 8 no ho va denunciar pel rol professional que desenvolupava el seu victimari (era Guàrdia Civil).

La dependència amb el victimari va ser el motiu de no denúncia per a dos dels quinze casos (casos 6 i 13).

6.4.2 Denúncia després dels 18 anys

Tot i assolir la majoria d'edat, només 2 dels 14 casos van denunciar els fets després dels 18 anys. Cal remarcar que en tots dos casos qui ho va denunciar va ser la mateixa víctima.

Respecte als motius de la denúncia, un dels casos (cas 4) manifesta que: *“no quería que otra persona pasara lo mismo que estoy pasando yo”*. En relació al cas 6, ho va denunciar pel suport terapèutic que rebia com a víctima.

L'edat de les víctimes en el moment de les denúncies és de 25 i 34 anys respectivament. Aquestes edats s'han de contrastar amb les edats en les quals van tenir lloc els abusos (entre els 4 i els 7 anys en el cas 4, i entre els 7 i els 17 anys en el cas 6). Entre l'edat de finalització de l'abús i l'edat en la qual van interposar la denúncia va transcórrer un lapse de 18 i 17 anys, respectivament.

Respecte a les valoracions sobre els efectes psicològics que va tenir el procés judicial, ambdues víctimes manifesten que va ser dur. No obstant, en aquest punt és d'interès poder conèixer textualment les afirmacions dels casos: *“Negativo. Me juzgaban más a mi que al delincuente”* (cas 4) i *“Para mí ha sido muy duro, pero también muy positivo y gratificante... de alguna forma me ayuda a seguir para adelante... sentirme más libre y digna como persona. Respirar menos miedo. Necesitaba que se me escuchara y se supiera”* (cas 6).

Tots dos casos manifesten que les conseqüències d'haver interposat la denúncia són positives tot i el malestar causat durant el procés.

En relació als motius per no interposar la denúncia després dels 18 anys, els casos 3 i 10 manifesten la vergonya com a motiu principal. També el cas 10, juntament amb els casos 8 i 9, manifesten que la vergonya va ser un dels motius de no interposar denúncia.

La mort del victimari també va ser un motiu per a no denunciar els fets pels casos 7 i 11.

Tres dels 15 participants (casos 1, 13 i 14) van indicar que la por a les conseqüències de la denúncia els va fer no posar en coneixement de les autoritats policials els fets delictius (en el cas 14 fins i tot s'indica la por a ser etiquetada com a víctima). Per exemple, el cas 1 va explicar que tenia: *“miedo a la ruptura familiar. Mi madre tiene que elegir entre dos hijos. Miedo que legalmente pudieran culpar a mi madre. Además, no me van a hacer caso, no me van a creer. Y no va a servir de nada, soy consciente de la prescripción”*.

En un dels casos s'indica que no es vol denunciar perquè entrar en un circuit judicial per a denunciar aquests fets li portaria més problemes que beneficis (cas 5), mentre que en un altre s'indica que la falta de recolzament per part de l'entorn familiar ha estat el motiu pel qual no ha volgut denunciar l'abús (cas 12).

Finalment, en el cas 15 s'indica que el motiu de la no denúncia es correspon al desconeixement de la víctima per a denunciar en l'actualitat davant de les autoritats judicials (pensava que ja haurien prescrit els fets delictius). Tot i que encara no ho ha denunciat, la víctima comenta que vol denunciar els fets ara que coneix que és a temps de fer-ho.

6.5 Opinió sobre la prescripció del delictes d'abusos sexuals

El 100% de la mostra indica que el delictes d'abús sexual no hauria de prescriure i manifesten no trobar-se d'acord amb el temps establert en l'articulat legal vigent en relació a la prescripció d'aquest delictes.

Els motius per a defensar aquesta posició es mostren a la Taula 3.

Taula 3. Motius per a la no prescripció del delictes*

Categoria	n	%
Temps necessari per una víctima fins a sentir-se segura	5	31,2
Necessitat de fer justícia	2	12,5
Creença de que els menors no poden denunciar igual que els adults	2	12,5
Alt cost psicològic	7	43,7

*Nota. Els totals superen els 15 casos perquè una mateixa víctima pot haver donat més d'un motiu.

S'il·lustren aquestes dades amb afirmacions del casos:

“Las consecuencias del abuso no prescriben. Y, además, las penas son muy "blandas", 2, 3 años en cárcel o 3.000 euros. Ya me lo he gastado en terapia eso... No denunciaría por el dinero, pero si eso es lo que vale abusar de tu hermanastra...” (cas 1).

“Porque el daño que se le hace a la persona lo lleva consigo toda la vida, entonces ¿por qué va a prescribir?... y más cuando eres menor, si no tienes un adulto que te acompañe no lo puedes hacer por ti solo, si cuesta decirlo a alguien, ¿cómo vas a ir ante un juez?” (cas 7).

“Porque a lo mejor yo ahora no quiero, pero más adelante sí, ahora no tengo fuerzas ni psicológicas... pero a lo mejor si pasan un par de años, puede que me sienta mejor conmigo misma y quiera denunciar” (cas 14).

6.5.1 Opinió sobre la proposta d'ampliació del temps de prescripció

La majoria de participants ($n = 10$, 66,6%) es manifesten satisfetes amb l'ampliació del temps de prescripció del delictes d'abusos sexuals, doncs ho perceben com un avenç. Dins d'aquests 10 casos, 4 perceben que la situació òptima seria que el delictes no tingués temps de prescripció.

Els 5 casos restants indiquen que aquesta modificació legal no és una bona modificació. Alguns dels motius són els següents:

“No, porque es un tema muy personal y cada uno tiene sus tiempos” (cas 2).

“No, porque hay personas que hablan con 80 años, no debemos dejar un límite de edad” (cas 5).

6.5.2 Altres propostes

Cinc dels 15 casos (casos 1, 2, 6, 9 i 13) proposen que s’haurien d’endurir les penes del delicte d’abús sexual. En 4 casos (casos 4, 7 i 12) també indiquen que s’hauria d’escoltar i creure més a les víctimes en els processos judicials i que s’hauria d’evitar jutjar el seu discurs a les seus judicials.

En tres dels 15 casos (casos 5, 11 i 14) insisteixen en la necessitat de que els delictes no puguin prescriure com a propostes (un d’ells manifesta que no creu en la justícia).

En un cas (cas 3) s’indica que s’hauria d’apostar més per a la prevenció i la informació en la societat per evitar aquests delictes, així com intentar educar a la societat perquè pugui combatre aquestes formes de victimització.

En dos casos (casos 10 i 15) no s’aporten propostes addicionals.

La Taula 4 mostra aquests resultats.

Taula 4. Propostes de les víctimes

Categoria	<i>n</i>	%
Endurir les penes	5	33,3
Escoltar més a les víctimes en el procés judicial	4	26,6
Insisteix en la no prescripció	3	20,0
Invertir en prevenció i informació per a la societat	1	6,7
No aporten propostes addicionals	2	13,3

7. Discussió

7.1 Característiques de la victimització

Els abusos sexuals descrits per les víctimes del present estudi segueixen els resultats obtinguts en estudis anteriors amb estudiants universitaris de la mateixa zona geogràfica que, generalment, descriuen una edat d'inici prepuberal, conductes cròniques i abusos amb contacte físic en la majoria de casos (Benavente et al., 2016). Val a dir que el percentatge d'abusos amb penetració és més alt en les víctimes del present estudi, si bé l'origen dels participants (persones que han rebut o estan rebent tractament psicològic en un centre especialitzat) pot explicar aquest resultat donada la gravetat dels abusos. Alhora, el percentatge d'abusadors figures paternes i familiars és també superior en aquesta mostra que en estudis previs (Benavente et al., 2016; Pereda i Forns, 2007) i pot també ser explicat per la mateixa variable.

Cal esmentar l'existència d'un important i preocupant grup d'abusadors d'edat similar a la víctima, que ja es comentava en l'estudi nacional de López (1994) i que s'ha trobat també en d'altres estudis similars posteriors (Pereda i Forns, 2007). A nivell preventiu, caldria analitzar els factors que influeixen en que un menor d'edat abusi sexualment d'un altre menor i que no semblen haver canviat en els darrers anys. Un estudi recent al respecte, amb entrevistes a 14 abusadors sexuals d'entre 16 i 21 anys, exposa que poder parlar amb els joves d'educació sexual, tractar les seves pròpies experiències de victimització, si les hi ha, i ajudar-los a entendre què és la pornografia i com utilitzar-la, serien tres aspectes que ajudarien a prevenir situacions abusives (McKibbin, Humphreys i Hamilton, 2017).

Respecte a un dels motius que s'ha trobat com a principal en la no notificació dels casos d'abús sexual, la dependència emocional entre víctima i victimari (vegi's la revisió de factors que influeixen en la no revelació dels fets de Payne i Hansen, 2002), aquesta està present en la gran majoria de la mostra, si bé només dues de les víctimes esmenten aquesta dependència com a motiu per a no haver denunciat els fets a les autoritats. S'ha confirmat que la dependència impedeix la revelació ja que la víctima pot sentir que està traint a l'abusador, especialment quan aquest és una figura paterna, però certament no té perquè

ser un motiu per a no denunciar, un cop revelada l'experiència a algú. Val a dir que la meitat de les víctimes que manifesten haver mantingut una relació de dependència emocional amb l'abusador encara la mantenen en l'actualitat. Estudis de metanàlisi, com el de Kane i Bornstein (2017) han trobat que l'existència d'una relació de dependència pot ser el precipitador del maltractament durant la infància i, alhora, la conseqüència del mateix per a la víctima.

7.2 Revelació de la victimització

Respecte a la primera hipòtesi de treball, un resultat rellevant i inesperat és que la majoria de les víctimes manifesten haver comunicat els fets durant la infància a algú proper, principalment a la seva mare, però també posteriorment, a l'edat adulta, a d'altres persones. Aquest resultat confirma el que Alaggia (2004) proposa i és que la revelació de l'abús no és un esdeveniment únic i puntual, sinó un procés en el qual la víctima pot arribar a parlar amb diverses persones i rebre respostes molt diverses, la majoria d'elles, com demostren els resultats, d'incredulitat i manca de suport. Val a dir que s'han trobat diferències culturals en la revelació dels abusos sexuals infantils (Fontes i Plummer, 2010) i que el resultat obtingut no té perquè ser el mateix que el trobat en estudis portats a terme amb mostres d'altres cultures.

És interessant veure com revelar els fets durant la infància no suposa una ajuda per a la majoria de víctimes, si bé sí ho és revelar els fets a l'edat adulta. Diverses conclusions deriven d'aquests resultats.

En primer lloc, i malauradament, és possible que els adults no estiguin preparats per a fer front a una revelació d'abús sexual per part d'un fill o filla, en la majoria dels casos com s'ha vist, o per part d'un infant de l'entorn proper. Sobre tot quan l'abusador també es troba dins de l'àmbit familiar. La manca de sensibilització i reconeixement de l'existència de l'abús sexual en la població del nostre país ha estat denunciada des de fa anys per institucions d'atenció a víctimes, com són la Fundació RANA o la Fundació Vicki Bernadet. Els pares i mares no semblen ser conscients de la campanya '*One in five*' que el Consell d'Europa va impulsar ja fa un temps i que alerta que un de cada cinc nens i

nenes al continent és víctima d'abusos sexuals durant la seva infància³. Fins i tot, en moltes ocasions, els professionals dubten d'aquests percentatges i es posicionen de forma defensiva quan se'ls hi presenten els resultats dels múltiples estudis portats a terme al nostre país que així ho confirmen (Pereda, 2016).

També és possible que els nens i nenes no sapiguen detectar, durant la infància, però sí en l'edat adulta, aquella persona que els protegiria i donaria suport davant els abusos, la qual cosa pot redundar en el fet de reportar una major satisfacció amb el suport rebut en edats més tardanes i que vindria derivat d'haver sabut detectar la persona idònia per a la revelació. Estudis previs amb mostres de menors víctimes d'abús sexual infantil a Alemanya constaten que la mare de la víctima és el principal receptor de la revelació quan la víctima es un infant (Münzer et al., 2014). Malauradament, un cop més, és tremendament dur pensar que la persona idònia per a buscar ajuda i recolzament no sigui la mare de la víctima, quan és la persona que els nens i nenes, segons els nostres resultats, escullen com a figura per a la revelació de forma majoritària.

En relació a la segona hipòtesi, respecte a les reaccions rebudes per les persones a qui les víctimes van explicar els fets, aquestes són diverses i es troben tant respostes positives i de suport, especialment a l'edat adulta, com respostes negatives d'incredulitat i culpa, sobretot durant la infància, i respostes ambivalents, confirmant-se parcialment l'hipotetitzat.

Soprén que les víctimes afirmen que van sentir menys suport en la revelació per part de les persones receptores d'aquesta durant la infància que en l'edat adulta, i contradiu altres estudis portats a terme amb víctimes menors d'edat que manifesten haver sentit una alta comprensió i recolzament per part de la persona receptora de la revelació (Münzer et al., 2014). És possible que les característiques de la mostra, novament, persones ateses a un centre especialitzat en el tractament a víctimes, estiguin incidint en aquests resultats o que aquesta diferència es dugui a diversitats culturals. Rebre el suport i l'acceptació de la persona receptora de la revelació durant la infància,

³ El lector pot dirigir-se a la pàgina web del Consell d'Europa per a veure la campanya 'One in five': https://www.coe.int/t/dg3/children/1in5/default_en.asp

especialment si aquesta és la mare de la víctima, s'ha relacionat amb un millor pronòstic i recuperació emocional (Zajac, Ralston i Smith, 2015), però no només això. El suport de la mare de la víctima també suposa un menor nombre de retractacions un cop l'abús és denunciat i una declaració més complerta (Lippert, Cross, Jones i Walsh, 2009), resultats de gran rellevància per a l'àmbit judicial.

Respecte a les reaccions ambivalents, que no mostren ni un rebuig ni un suport clars a la víctima, si bé poden ser enteses com a benintencionades tant per aquesta com per la persona de suport, poden acabar generant un gran malestar i propiciar el desenvolupament de símptomes psicopatològics com mostren Pereda i Sicilia (2017) en el seu estudi sobre suport social en víctimes d'abús sexual usuàries de la Fundació Vicki Bernadet. El que és evident és que l'experiència d'abús sexual infantil desborda els recursos de les víctimes i del seu entorn i cal que els professionals valorin sempre poder intervenir amb tots els implicats, des d'una perspectiva familiar i sistèmica. En aquest sentit, destaca l'estudi realitzat per Davies (1995) qui suggereix augmentar les intervencions sobre l'impacte que la revelació o el descobriment de l'abús sexual causa en els progenitors no agressors de la víctima, ja que en cas contrari aquests no podran oferir-li el seu suport. En el seu treball amb víctimes d'abús sexual infantil extrafamiliar, Davies (1995) mostra el malestar psicològic que presenten aquests pares i mares, incloent-se trastorns de l'estat d'ànim, ansietat i simptomatologia postraumàtica, entre d'altres. Aquests problemes, a més, impedeixen atendre adequadament les necessitats emocionals dels fills i filles després de l'abús, empitjorant les relacions familiars significativament.

7.3 Denúncia dels fets

Durant la infància, i en línia amb l'estudi clàssic de Palmer i col·laboradors (1999), i parcialment amb el recent treball de Tamarit et al. (2015), la majoria de víctimes no van denunciar els fets per por a les conseqüències de la denúncia sobre si mateixes, però també sobre el seu entorn familiar i social, tal i com s'hipotetitzava. Cal valorar també, no obstant, que un percentatge important de les mateixes aludeixen a la manca de recolzament i suport per part de les persones de l'entorn, que en un cas suposa un professional, i que torna a

alertar-nos de l'enorme responsabilitat que té la persona que rep la revelació dels abusos en el procés de notificació i denúncia.

En l'edat adulta, només dues víctimes han denunciat els fets, havent transcorregut prop de 20 anys entre l'edat d'inici dels abusos i el moment de la denúncia i corroborant la tercera hipòtesi de l'estudi relativa a l'escàs percentatge de denúncia. El temps transcorregut entre la victimització i la denúncia és una dada rellevant si es vol valorar una possible revisió dels criteris de prescripció dels delictes sexuals contra la infància i mostra que la víctima requereix d'un temps significatiu per a sentir-se preparada per a denunciar. Al mateix temps, és un resultat molt esperançador, que les víctimes que han denunciat els fets sentin que les conseqüències, tot i un possible malestar inicial, són positives. Aquelles víctimes que no han denunciat els fets manifesten la por a les conseqüències derivades de la denúncia i la vergonya, com a motius principals per a no haver-ho fet. Cal recordar que per una de las víctimes la prescripció va ser el motiu pel qual va decidir no denunciar, el que prova l'efecte que pot tenir una potencial modificació d'aquesta legislació.

7.4 Prescripció del delicte

Respecte als terminis de prescripció, i d'acord amb la darrera hipòtesi de l'estudi, totes les víctimes consideren que s'han de modificar i, en general, que els abusos no haurien de prescriure ja que ni prescriuen les conseqüències que se'n deriven ni el malestar que han causat els fets. Respecte a la proposta d'ampliació dels terminis de prescripció, la majoria de víctimes ho consideren un avenç però no la solució definitiva donat que consideren que establir uns marcadors temporals determinats no permetrà incloure a totes les víctimes perquè no hi ha un temps estàndar establert ni unes variables que ens permetin saber a quina edat una víctima decidirà, o no, interposar una denúncia.

Tot i que el discurs punitiu es troba present en un percentatge important de víctimes, una altra part de la mostra amb el mateix percentatge manifesta un discurs restauratiu que demana que s'escolti més a les víctimes durant el procés judicial o invertir més en programes de prevenció i sensibilització socials. És important ser conscients que la variabilitat en l'estat emocional dels participants i la no superació dels abusos poden trobar-se a la base d'aquestes

respostes, com mostren Laxminarayan i col·laboradors (2013) en el seu metanàlisi, en el qual la majoria de víctimes que superen la victimització no mantenen una actitud punitivista, sinó reparadora.

En aquesta línia, cal recordar que en un Estat democràtic la intervenció penal de l'Estat ha de ser proporcionada a la gravetat del fet i la funció de la pena no és la retribució, sinó la protecció de la societat mitjançant la prevenció de delictes. No existeix un dret de la víctima a la imprescriptibilitat del delicte, o a una ampliació desproporcionada del seu termini de prescripció.

Qualsevol d'aquestes dues alternatives podria representar un exponent del denominat "Dret penal de l'enemic". No és en absolut casualitat que en l'actualitat la bandera dels delictes contra la humanitat i la seva imprescriptibilitat estigui començant a ser enarborada de forma intensa a favor d'altres delictes, com els delictes contra la llibertat sexual o, fins i tot, dels delictes de corrupció. D'altra banda, el recurs al Dret penal internacional en matèria de imprescriptibilitat del delicte pot acabar provocant una sort d'efecte bumerang en les legislacions nacionals: el que inicialment l'Estat no havia considerat imprescriptible, finalment s'acaba esdevenint en tal com conseqüència dels compromisos internacional assumits per l'Estat (Pastor, 2010).

Prenent el cèlebre símil de Luis Jiménez de Asúa amb la punibilitat dels actes preparatoris, afirma Daniel Pastor (2010) que el règim de prescripció dels delictes i les penes funciona com un termòmetre que permet mesurar la temperatura liberal del sistema: com més gran sigui l'àmbit d'aplicació de les regles sobre prescripció, major serà la temperatura liberal del sistema, i viceversa. Paradoxalment, des del Dret penal internacional —l'Estatut de Roma és un clar exemple referent a això— la qüestió sol veure's d'una manera ben diferent, fins i tot invers: la prescripció del delicte, lluny de ser contemplada com una conquesta liberal, sol considerar-se un molest llast que dificulta la persecució del delicte (Pastor, 2010). Tal circumstància no obsta que pugui aconseguir-se, en suma, la següent conclusió: si la constel·lació de delictes que ens ocupa fos imprescriptible, aleshores la temperatura liberal del Codi penal espanyol començaria a estar pràcticament sota zero.

No resulta possible, en conseqüència, comprendre correctament el fonament material de la naturalesa extintiva de la responsabilitat criminal de la prescripció del delictes, també en el cas dels delictes sexuals amb víctimes menors d'edat, sense posar la institució en relació amb les funcions de la pena (Gili Pascual, 2001; González Tàpia, 2003; Lascuraín Sánchez, 1997; Mir Puig, 2015).

Des d'aquest punt de vista, ha de descartar-se, en primer lloc, una fonamentació de la prescripció en clau retribucionista. D'una banda, difícilment pot explicar la prescripció una noció que no serveix per justificar ni la funció del Dret penal ni les finalitats de la pena. Als arguments contraris a la retribució, ja sobradament coneguts (Mir Puig, 2015), cal afegir que existeixen evidents raons de dret positiu que permeten concloure que en l'actual legislació penal espanyola la retribució no és una de les funcions de la pena (Mir Puig, 2015). De fet, tal com correctament apunta Gili Pascual (2001), la mera existència de la prescripció del delictes en un ordenament jurídic constitueix, en si mateixa, un indicatiu de *lege lata* que en aquest ordenament la pena no compliria una funció de retribució. Fonamentada la funció de la pena en termes absoluts (pena no com a mitjà, sinó com a fi en si mateix), l'extinció de la responsabilitat criminal per prescripció del delictes manca de tota explicació. Quina explicació tindria l'aixecament de la sanció del fet pel mer transcurs del temps quan en clau de realització de la idea de Justícia mitjançant la sanció del fet delictiu el procedent seria aplicar-la? (Gili Pascual, 2001).

Dels anteriors arguments es dedueix que el veritable fonament de la causa d'extinció que ara ens ocupa es troba en la funció preventiva de la pena. És habitual en la doctrina la referència al fet que, depenent de la major o menor gravetat del fet delictiu, i de la major o menor extensió del període de temps transcorregut des de la seva comissió, la percepció del fet delictiu com a més o menys necessitat de pena per part de la col·lectivitat anirà variant (Gili Pascual, 2008). Així, per exemple, un petit furt comès fa cinc anys i que no ha estat perseguit durant aquest espai de temps pot ser percebut per la col·lectivitat com un fet pertanyent al passat, ja superat, i, per tant, absent de tota necessitat preventiu-general de pena. Quan això succeeix, la declaració de l'extinció de la responsabilitat criminal no posaria en qüestió la funció preventiu-general de la pena, ja que tal absència de responsabilitat no genera en la col·lectivitat alarma

o sensació subjectiva d'impunitat alguna (Díez Ripollés, 2011; Gili Pascual, 2001; González Tàpia, 2003; Ragués i Vallès, 2004). És possible, a més, que el transcurs d'un determinat període de temps des de la comissió de la infracció penal porti amb si la conseqüència que ja no sigui necessari imposar una pena al responsable perquè aquest no torni a delinquir en el futur. Si una vegada transcorregut aquest termini el subjecte ja s'ha resocialitzat de forma espontània podria haver desaparegut, amb això, la necessitat preventiu-especial de la pena (Díez Ripollés, 2011; Gili Pascual, 2001; Ragués i Vallès, 2004).

Certament, si s'entén que la pena ha de complir una funció de protecció de la societat mitjançant la prevenció de la comissió de delictes, i, al mateix temps, que l'objecte del Dret penal únicament és la configuració de l'ordre social actual (Choclán Montalvo, 2008; Gili Pascual, 2001/2008) o la preservació de l'ordre social vigent (Ragués i Vallès, 2004), l'extinció de la responsabilitat penal per prescripció del delicte hauria de produir-se quan es comprovi que la pena, una vegada transcorregut un determinat període de temps des de la consumació del delicte, ja no és necessària per prevenir la comissió del delicte. Això succeirà quan la col·lectivitat contempli el fet delictiu com alguna cosa ja superat o pertanyent al passat, això és, no necessitat de preventiu-generalment de pena (Gili Pascual, 2001; Ragués i Vallès, 2004). Quant major sigui la gravetat del fet major serà el període de temps que haurà de transcórrer des de la seva comissió perquè el mateix sigui contemplat per la col·lectivitat com un esdeveniment pertanyent al passat (Ragués i Vallès, 2004).

D'entre les diferents fonamentacions preventives de la prescripció, la que sembla trobar-se a la base de la concreta regulació de la prescripció del delicte recollida en el Codi penal espanyol és la que vincula la prescripció del delicte a l'absència de necessitat preventiu-general de pena (Choclán Montalvo, 2008; González Tàpia, 2003). Clara mostra d'això és l'art. 131.1 CP. En aquest precepte es troben els diferents terminis de prescripció del delicte. Es tracta de terminis la durada dels quals és directament proporcional a la gravetat del delicte, determinada, al seu torn, per la durada de la pena assignada al delicte (González Tàpia, 2003; Morillas Cuevas et al., 2000).

7.5 Síntesi

En síntesi, si tenim en compte els resultats d'estudis nacionals previs (Tamarit et al., 2015), així com el que reporten les víctimes de la present investigació, són necessaris canvis legislatius que recullin la realitat que suposa el procés de comunicació de la victimització sexual infantil per a una víctima i que no encaixa amb la visió social i, en molts casos professional, que es té sobre aquest problema.

En segon lloc, és fonamental la formació i l'especialització dels professionals i la sensibilització de la societat. La victimització sexual infantil segueix sent un tema a treballar amb professionals de l'àmbit d'infància, però també amb aquells que exerceixen en l'àmbit policial i judicial i que desconeixen, en molts casos, les particulars característiques d'una víctima menor d'edat, així com les possibles fonts de suports més informals (com, per exemple, membres de la família, parelles o amics).

Finalment, cal assumir que per a gran part de les víctimes la denúncia i el judici suposen que es reconegui el que van viure i que puguin tancar aquesta part tan dura de la seva història. La denúncia, però, no hauria de ser el final dels recursos que s'ofereixin a les víctimes i el tractament psicològic hauria d'estar sempre disponible un cop s'han notificat els fets a l'autoritat. Un estudi portat a terme a Suècia demostra que, d'aquells que van denunciar experiències de victimització, només el 22,4% van rebre atenció psicològica posterior, la qual cosa pot estar influïent en la presència de problemes psicològics derivats de la victimització sobre els que no s'ha intervingut (Cater, Andershed i Andershed, 2017). En aquesta línia, tot i un cert discurs punitivista, moltes de les víctimes demanen un millor tracte per part del sistema de justícia. És el moment d'escoltar-les i donar-los-hi resposta.

8. Conclusions

- Els usuaris de la Fundació RANA participants de la mostra d'estudi reporten abusos sexuals que poden ser catalogats com a greus (edat d'inici primerenca, llarga durada, amb contacte físic, per part de figures paternes o altres membres de la família).
- La gran majoria de víctimes de la mostra manifesta haver tingut, o encara mantenir, una relació de dependència emocional amb el victimari.
- En la majoria de casos, les víctimes van revelar els abusos tant en la infància com en l'edat adulta, a persones diferents.
- En la infància, la figura principal de revelació va ser la mare de la víctima, mentre que en l'edat adulta aquesta figura recau en persones molt diverses, sent la mare, novament, una de les figures a la que s'expliquen els fets.
- En l'extensa majoria de casos, la resposta de la persona a la que es van revelar els fets durant la infància no va ser de suport ni va ser d'utilitat a la víctima. Alhora, la majoria de víctimes reporta respostes positives per part de la persona de suport a qui es van revelar els fets en l'edat adulta.
- En un únic cas es van denunciar els fets a les autoritats abans dels 18 anys de la víctima, sent l'únic cas també al qual la mare va recolzar davant la revelació durant la infància.
- En dos casos les víctimes van denunciar els fets en arribar a l'edat adulta, havent transcorregut prop de 20 anys entre l'edat d'inici dels abusos i el moment de la denúncia. Tot i descriure el procés com a dur, ambdues se senten satisfetes de la seva decisió.
- La por a les conseqüències derivades de la denúncia són el motiu principal per a no notificar els fets tant en la infància com en un nombre important de casos en l'edat adulta, si bé en aquest darrer cas la vergonya també té un paper important.

- Totes les víctimes entrevistades opinen que els abusos sexuals no haurien de prescriure, aludint a que les seves conseqüències i el malestar que se'n deriven no prescriuen.
- Prop de la meitat de les víctimes mantenen actituds punitives relatives a l'enduriment de penes cap als victimaris, però un percentatge similar de la mostra presenta una actitud reparadora, de prevenció dels abusos, sensibilització i un millor tracte a les víctimes en el sistema judicial. En aquesta línia, cal recordar, però, que la prescripció del delicte respon, com a causa d'extinció de la responsabilitat criminal, a una fonamentació principalment preventiu-general, vinculada a la manca de necessitat de pena quan la infracció es contempla com a pertenyent a un ordre social ja superat.
- En els casos de delictes contra la llibertat sexual amb víctimes menors, la solució prescriptiva més correcta passaria per la suspensió de la prescripció del delicte fins un determinat moment de la vida de la víctima. De les franges d'edat utilitzades pels legisladors penals comparats, la més encertada no és la dels 18 anys prevista pel codi penal espanyol. Els 25 anys de Suïssa, els 28 d'Àustria o, molt particularment, els 30 anys del StGB alemany s'adapten molt millor a les esmentades barreres interpersonals i intrapersonals per la denúncia, així com a les circumstàncies econòmiques i culturals característiques de les víctimes menors d'edat en la societat moderna.
- No obstant, la tesi que en arribar a una determinada edat la víctima ja haurà superat els límits que l'impedien denunciar l'agressió o que aquests límits estaran indefectiblement presents a la vida de la víctima fins que no s'arribi a aquella edat no podrà denunciar no deixa de constituir una presumpció *iuris et de iure* que no sempre es correspon amb la realitat. En ocasions, la barrera es perllonga per sobre dels 25, 28 o 30 anys o, al contrari, mai ha existit o ja ha desaparegut abans. Per tot plegat, convindria que la redacció de les clàusules de suspensió de la prescripció d'aquests supòsits s'adaptés més a la fenomenologia del problema. Per tal d'aconseguir-ho, no s'hauria de suspendre la prescripció del delicte fins que la víctima arribés a una edat concreta, sinó fins que es refaci del bloqueig psicològic o superi la vinculació material, emocional o econòmica amb l'agressor que l'impedeix denunciar.

9. Propostes

Les propostes i implicacions que es deriven de la recerca realitzada poden agrupar-se en diferents nivells, segons la seva finalitat i a qui es dirigeixin.

En relació a l'àmbit de la investigació, cal tenir en compte l'existència de diverses limitacions del present estudi que haurien de contemplar-se en futures investigacions amb la intenció de millorar-lo i que es detallen a continuació.

En primer lloc, la grandària i característiques de la mostra no permet derivar-ne conclusions que puguin generalitzar-se al col·lectiu de víctimes d'abús sexual infantil. Cal valorar, però, que escassos estudis al nostre país han avaluat a víctimes d'abús sexual infantil i, els que ho han fet, han utilitzat els expedients dels casos (Pereda, Polo i Navales, 2004), o han entrevistat a un nombre de víctimes similar al que es planteja (Tamarit et al., 2015). Estudis futurs haurien de poder accedir a mostres més grans, que permetin extreure conclusions robustes.

La distribució desigual dels participants en funció del sexe no ha permès fer comparacions respecte a la revelació i la denúncia dels abusos. Aquesta limitació és rellevant donat que aprofundir en les possibles diferències en funció del sexe respecte a la notificació dels fets és un objectiu important a tenir en compte. Estudis previs com el d'Alaggia (2005) mostren que els homes tendeixen a no comunicar el que han viscut, principalment, per no ser considerats homosexuals al ser principalment l'abusador de sexe masculí, però també per no haver-se sabut defensar ni evitar els abusos. Alhora, l'autora també troba que les dones no comuniquen els abusos principalment per por a ser culpabilitzades o no cregudes. Altres estudis, centrats exclusivament en la revelació en víctimes de sexe masculí, amplien aquests motius a factors *sociopolítics* (concepció tradicional de la masculinitat, manca de recursos socials destinats a homes víctimes), *interpersonals* (desconfiança, por a ser considerat homosexual, clara posició de poder de l'abusador en la societat, por de posar en perill la seva seguretat i supervivència a l'enfrontar-se a una comunicació d'aquest tipus, reaccions negatives en el passat d'altres persones a les que es va revelar l'experiència) i *personals* (emocions internes com la vergonya o la culpa, identificar el que han viscut com una experiència d'abús

sexual, preocupacions per l'orientació i identitat sexual) (Easton, Saltzman i Willis, 2014). Propers estudis amb mostres més equiparables haurien d'analitzar aquestes diferències.

També cal tenir en compte que tots els participants de l'estudi pertanyen a una mateixa institució, la Fundació RANA, que no representa a d'altres grups de víctimes que poden estar sent atesos a d'altres centres del país, o no estar rebent ajuda en aquest moment. Una mostra amb víctimes d'orígens i situacions més diverses és necessària per a poder extrapolar els resultats del present estudi al col·lectiu més general de víctimes.

L'instrument d'obtenció de les dades, per altra banda, és una entrevista semi estructurada creada *ad hoc* per als objectius de l'estudi, la qual cosa resta fiabilitat i validesa als resultats obtinguts. Val a dir, però, que no existeixen instruments adaptats i validats al nostre país que puguin ser utilitzats per a avaluar els temes tractats en aquesta recerca i que estudis similars previs (Tamarit et al., 2015) també han fet ús d'entrevistes creades pel propi equip de recerca.

Com a propostes i implicacions relacionades amb *l'àmbit professional*, d'atenció a víctimes, destaquem les que es presenten a continuació i que pretenen ser guies que il·lustrin les necessitats més evidents en aquest àmbit.

En primer lloc, en referència a la formació i especialització professionals considerem que és important que totes aquelles persones que treballin amb víctimes rebin una formació intensiva en victimologia. La victimologia és una ciència multidisciplinària que s'ocupa del coneixement relatiu als processos de victimització i desvictimització, conformant una part dels estudis criminològics (Schneider, 2001). Cal destacar la importància del coneixement en victimologia en el canvi d'actituds i percepcions que els estudiants universitaris, futurs professionals de l'àmbit, mostren davant les víctimes, com s'ha obtingut en recents estudis internacionals (com el de Fox i Cook, 2011; qui troben una menor culpabilització de la víctima per part dels estudiants de victimologia al final del curs acadèmic) o en estudis nacionals, duts a terme amb els propis estudiants de Psicologia (Pereda et al., 2012) i Criminologia de la Universitat de

Barcelona (Pereda, Kappler, Gallardo-Pujol i Queralt, 2011) en els quals s'han obtingut resultats similars respecte a les víctimes de delictes sexuals.

Un major coneixement del que és una víctima, del procés de victimització, de les múltiples dificultats que s'han d'afrontar per a comunicar a algú l'experiència d'abús sexual i de la importància de la denúncia com a part del procés terapèutic, permetrien reduir en gran mesura la victimització secundària que deriva, en molts casos, d'una concepció errònia i mitificada de la víctima i del seu comportament (Tamarit et al., 2010). Cal que els professionals presentin una orientació focalitzada, principalment, en la percepció de la pròpia víctima respecte al que realment necessita per a superar la victimització o el que s'ha denominat '*victim's victimology*' o la victimologia de las víctimes (Ben-David, 2000), recordant que tot i que existeixen tendències, cada víctima té una història i procés únics.

Dins d'aquesta mateixa proposta, si volem detectar de forma precoç aquest tipus de situacions, cal tenir en compte altres formes de revelar els abusos més indirectes que, generalment, no es tenen en compte en els estudis, com les revelacions conductuals (atacs d'ira, plors) que pretenen que les persones de l'entorn preguntin què està passant per a no ser la víctima qui inicia la conversa (Alaggia, 2004). Aquest tipus de conductes ens mostren que hi ha un grup de víctimes que necessita que se'ls hi preguntin directament per possibles formes de victimització i, per a fer-ho, els professionals de l'àmbit d'infància han d'estar formats en victimologia del desenvolupament i en les particularitats d'una víctima menor d'edat. Cal ser conscients que molts d'aquests nens i nenes hauran intentat explicar els abusos abans, havent rebut respostes molt diverses, com en el present estudi, i que no serà fàcil obtenir un relat si no som experts en aquesta àrea. Aquest fet és especialment rellevant quan treballem amb el sexe masculí, a qui socialment no se'l considera víctima, i que requereixen de professionals que els hi sapiguin preguntar per experiències de violència sense prejudicis i amb seguretat i empatia (Alaggia i Millington, 2008).

És esperançador saber que un dels facilitadors que s'ha trobat respecte a la revelació de la victimització sexual durant la infància és donar al nen o nena la possibilitat de parlar-ne, és a dir, indirectament, mitjançant tallers i seminaris sobre abús sexual, o directament, preguntant-li al respecte amb proves

estandaritzades i validades a la seva cultura (Alaggia et al., 2017). És, per tant, responsabilitat dels adults, especialment dels professionals que treballen amb infants i adolescents, crear aquests entorns facilitadors i permetre que els nens i nenes parlin i que els abusos finalitzin el més aviat possible.

En relació a l'*àmbit legislatiu*, no pot obviar-se que la interpretació automàtica de la regla de la suspensió de l'inici del còmput de prescripció del delictes fins que la víctima arribi a una determinada edat pot conduir a algunes dificultats aplicatives. Una d'aquestes dificultats resideix en el fet que en alguns supòsits menys greus amb víctimes menors de curta edat el termini de prescripció acabi per dilatar-se de manera desproporcionada. En aquests casos, l'atenuació del desvalor del fet que representa el transcurs del temps hauria de conduir a una eventual atenuació de la pena mitjançant l'aplicació de l'atenuant analògica prevista a l'art. 21.7^a CP o la sol·licitud d'un indult parcial (Ragués i Vallès, 2004).

Una altra insatisfactòria conseqüència que pot derivar-se'n és que la presumpció que li serveix de base pot no concórrer en tots aquells supòsits on la seva interpretació literal portaria a la seva aplicació. En efecte, no sempre que la víctima menor d'un delictes de temptativa d'homicidi, lesions, contra la llibertat, de tortures i contra la integritat i indemnitat sexuals, la intimitat, el dret a la pròpia imatge o la inviolabilitat del domicili, en el cas del Codi penal espanyol, o d'abusos sexuals amb prevaliment de càrrec públic o aprofitament de relació de confiança, ablació genital o matrimoni forçós, en l'*StGB*, ha deixat de denunciar durant la minoria d'edat per trobar-se impedit per fer-ho (Ragués i Vallès, 2004).

És perfectament imaginable, per exemple, que en el moment de patir l'agressió, el menor ja no ho sigui tant, sinó que es trobi, per exemple, a punt d'arribar a la majoria d'edat, de tal manera que compregui perfectament el sentit antijurídic del mal patit i, a més, no estigui sotmès a cap pressió o amenaça que constitueixi un contra-estímul per la denúncia. En aquest supòsit, la millor doctrina considera que res impediria restringir teleològicament el tipus, de tal manera que s'excloués la regla excepcional de la suspensió de la prescripció del delictes en cas de no concurrència del fonament que li serveix de base (Ragués i Vallès, 2004).

Més difícil és resoldre el cas contrari, és a dir, aquell supòsit en que en el moment del fet la víctima sigui major de edat, però, malgrat això, es trobi impedida per denunciar (per ser objecte de greus pressions) o sigui incapaç d'aprehendre el caràcter il·lícit del fet (per trobar-se afectat per alguna causa d'incapacitat). En aquest supòsits, l'aplicació de les regles previstes en l'art. 132.1 CP o § 78b.(1).1 StGB donaria lloc a una inadmissible analogia *in malam partem*, en conduir a la suspensió de la prescripció del delictes prevista per víctimes menors a supòsits de víctimes adultes (Ragués i Vallès, 2004).

Aquestes dues constel·lacions de supòsits demostren que la literalitat de regles excepcionals com les analitzades no sempre es correspon correctament amb el fonament material sobre el qual descansen. Com s'ha vist, resulta perfectament imaginable a un menor d'edat amb plena capacitat per denunciar el fet delictiu del qual ha estat víctima, així com, al contrari, a un adult que per les raons esmentades, en canvi, no ho estigui. Tindrien més capacitat operativa i major coherència amb el seu fonament final, per tant, clàusules de suspensió de l'inici del còmput de prescripció del delictes que determinessin aquesta conseqüència no en tots el casos de víctima menor, sinó només quan concorri els pressupòsits que les fonamenten (Ragués i Vallès, 2004). En qualsevol cas, la doble presumpció que la incapacitat per denunciar només es dona en el casos de menors i que, en canvi, quan la víctima és adulta això no succeeixi mai, hauria de ser una presumpció *iuris tantum*, és a dir, vencible amb prova en contra, i, en cap cas el que en realitat acaben essent, és a dir, una presumpció *iuris et de iure*.

Com és obvi, un altre element que el fonament de les regles dels arts. 132.1 CP i § 78b.(1).1 StGB pressuposa és que els fets no s'hagin denunciat o no s'hagi iniciat un procediment judicial per la seva persecució. No obstant, la lletra dels preceptes tampoc exigeix expressament la seva concurrència. En aquests supòsits, s'imposa una restricció teleològica de la Llei que permeti que el còmput del termini de prescripció del delictes no quedi suspès fins que la víctima compleixi una determinada edat, sinó que comenci quan es realitzi la darrera actuació processal (admissió a tràmit de la denúncia o la querella, citació per declarar com a investigat, etc.) de persecució del delictes contra l'indiciàriament responsable (Ragués i Vallès, 2004).

Una darrera limitació d'aquestes regles ve determinada pel fet que, donada la seva naturalesa restrictiva de la llibertat individual, la seva aplicabilitat retroactiva ho seria *in malam partem*. Per aquesta raó, és clar que ni l'art. 132.1 CP ni el § 78b.(1).1 StGB poden ser aplicats a fets comesos amb anterioritat a la seva entrada en vigor (Ragués i Vallès, 2004).

De les franges d'edat utilitzades pels legisladors penals del nostre entorn cultural, la més encertada no resulta ser precisament la dels 18 anys prevista pel Codi penal espanyol. Els 25 anys de Suïssa, els 28 d'Àustria o, molt particularment, els 30 anys del StGB alemany s'adapten molt millor a les barreres interpersonals i intrapersonals per la denúncia llargament analitzades en el decurs d'aquesta recerca, així com a les circumstàncies econòmiques i culturals característiques de les víctimes menors d'edat en la societat moderna que conformen el context d'aquestes limitacions.

No obstant, la tesi segons la qual en arribar a una determinada edat la víctima ja haurà superat els límits que l'impedien denunciar l'agressió o que aquests límits estaran indefectiblement presents a la vida de la víctima fins que no s'arribi a aquella edat no deixa de constituir una presumpció *iuris et de iure* que no sempre es correspon amb la realitat. En ocasions, la barrera es perllonga per sobre dels 25, 28 o 30 anys o, al contrari, mai no ha existit o ha desaparegut abans d'arribar-s'hi. Per tot plegat, convindria que la redacció de les clàusules de suspensió de la prescripció d'aquests supòsits s'adaptés més a la fenomenologia del problema.

Per tal d'aconseguir-ho, la regla d'extensió de la prescripció no hauria de consistir en la seva suspensió fins que la víctima arribi a una edat concreta, sinó fins que es refaci del bloqueig psicològic o superi la vinculació material, emocional o econòmica amb l'agressor que l'impedeix denunciar-lo. El coneixement detallat de les barreres per la denúncia de la víctima mitjançant l'anàlisi qualitativa desenvolupada en el estudi permet concretar la clàusula de prescripció. En conseqüència, l'inici de còmput de prescripció quedaria en suspens fins que quedi acreditat que han desaparegut els límits *sociopolítics*, *interpersonals* o *personals* que van impedir a la víctima denunciar amb llibertat.

Res hauria d'impedir fer extensiva aquesta tècnica legislativa, d'altra banda, als supòsits de delictes contra les persones amb víctima major d'edat que es trobin amb aquestes barreres intra- o interpersonals per la denúncia. El contrari representaria una eventual vulneració del principi d'igualtat (art. 10 CE) entre menors i adults en equivalent situació de vulnerabilitat.

10. Agraïments

Aquest treball no hagués estat possible sense la col·laboració de la Fundació RANA. A tot el seu equip, a la seva presidenta, Elizabeth Holmberg, qui sempre dóna suport a la recerca i l'avenç en els estudis sobre victimització sexual infantil, i, especialment, a les terapeutes Beatriz Benavente i Sonia Cortejarena, per la seva motivació i implicació en la recerca, mostrar-los-hi el nostre sincer agraïment. També volem agrair la participació dels usuaris i usuàries de la fundació, que han respost a l'entrevista i han manifestat la seva opinió personal davant les preguntes que se'ls hi plantejaven, fent que aquest treball sigui avui una realitat que esperem pugui ajudar a millorar el tractament que es dona per part de la nostra societat a les víctimes d'abusos sexuals en la infància.

11. Referències bibliogràfiques

Ahrens, C., Stansell, J., & Jennings, A. (2010). To tell or not to tell: The impact of disclosure on sexual assault survivors' recovery. *Violence and Victims, 25*(5), 631-648.

Alaggia, R. (2004). Many ways of telling: Expanding conceptualizations of child sexual abuse disclosure. *Child Abuse & Neglect, 28*, 1213-1227.

Alaggia, R. (2005). Disclosing the trauma of child sexual abuse: A gender analysis. *Journal of Loss and Trauma, 10*(5), 453-470.

Alaggia, R. (2010). An ecological analysis of child sexual abuse disclosure: Considerations for child and adolescent mental health. *Journal of the Canadian Academy of child and Adolescent Psychiatry, 19*(1), 32-39.

Alaggia, R., Collin-Vézina, D., & Lateef, R. (2017). Facilitators and barriers to child sexual abuse (CSA) disclosures: A research update (2000–2016). *Trauma, Violence, & Abuse, 1*-24.

Alaggia, R., & Kirshenbaum, S. (2005). Speaking the unspeakable: Exploring the impact of family Dynamics on child sexual abuse disclosures. *Families in Society, 86*(2), 227-234.

Alaggia, R., & Millington, G. (2008). Male child sexual abuse: A phenomenology of betrayal. *Clinical Social Work Journal, 36*, 265-275.

Arata, C.M. (1998). To tell or not to tell: Current functioning of child sexual abuse survivors who disclosed their victimization. *Child Maltreatment, 3*, 63-71.

Baca, E. (2003). La actitud ante la víctima: reacciones personales, sociales y profesionales. En E. Baca y M.L. Cabanas (Eds.). *Las víctimas de la violencia* (pp. 239-273). Madrid: Triacastela.

Belsky, J. (1980) Child maltreatment: An ecological integration. *American Psychologist, 35*, 320-335.

Benavente, B., Casado, S., Orte, C., y Ballester, L.I. (2016). *Prevalencia del abuso sexual en la infancia. Un estudio en estudiantes universitarios*. Barcelona: Octaedro.

Ben-David, S. (2000). Needed: Victim's victimology. En P.C. Friday & G.F. Kirchoff (Eds.), *Victimology at the transition from the 20th to the 21st century* (pp. 55-72). Monshengladbach: Shaker Verlag & WSVP.

Burgess, A.W., & Holmstrom, L.L. (1975). Sexual trauma of children and adolescents. *Nursing Clinics of North America*, 10(3), 551-563.

Cater, A. K., Andershed, A-K, & Andershed, H. (2017). Victimized as a child or youth: To whom is victimization reported and from whom do victims receive professional support? *International Review of Victimology*, 22(2), 179-194.

Crisma, M., Bascellia, E., Pacib, D., & Romitua, P. (2004). Adolescents who experienced sexual abuse: Fears, needs and impediments to disclosure. *Child Abuse & Neglect*, 28, 1035-1048.

Davies, M.G. (1995). Parental distress and ability to cope following disclosure of extra-familial sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 19(4), 399-408.

Dorahy, M.J., & Clearwater, K. (2012). Shame and guilt in men exposed to childhood sexual abuse: A qualitative investigation. *Journal of Child Sexual Abuse*, 21(2), 155-175.

Draucker, C.B., Martsof, D.M., Roller, C., Knapik, G., Ross, R., & Warner, A. (2011). Healing from childhood sexual abuse: A theoretical model. *Journal of Child Sexual Abuse*, 20(4), 435-466.

Easton, S.D., Saltzman, L.Y., & Willis, D.G. (2014). "Would you tell under circumstances like that?": Barriers to disclosure of child sexual abuse for men. *Psychology of Men & Masculinity*, 15(4), 460-469.

Echeburúa, E., y de Corral, P. (2007). Intervención en crisis en víctimas de sucesos traumáticos: ¿cuándo, cómo y para qué? *Psicología Conductual*, 15(3), 373-387.

Elliott, A.N., & Carnes, C.N. (2001). Reactions of nonoffending parents to the sexual abuse of their child: A review of the literature. *Child Maltreatment*, 6, 314-331.

Elliott, I., Thomas, S., & Ogloff, J. (2014). Procedural justice in victim- police interactions and victims' recovery from victimisation experiences. *Policing and Society: An International Journal of Research and Policy*, 24(5), 588-601.

Felstiner, W., Abel, R., & Sarat, A. (1980). The emergence and transformation of disputes: Naming, blaming, claiming. *Law & Society Review*, 15, 631-654.

Fisher, B.S., Daigle, L.E., Cullen, F.T., & Turner, M.G. (2003). Reporting sexual victimization to the police. *Criminal Justice and Behavior*, 30(1), 6-38.

Fontes, L.A., & Plummer, C. (2010). Cultural issues in disclosures of child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19(5), 491-518.

Fox, K.A., & Cook, C.L. (2011). Is knowledge power? The effects of a victimology course on victim blaming. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(17), 3407-3427.

Gili Pascual, A. (2001). *La prescripción en Derecho Penal*. Pamplona: Aranzadi.

Gili Pascual, A. (2008). "Prescripción (de la infracción penal)", en Boix Reig, J (dir.) / Lloria García, P. (coord.), *Diccionario de Derecho penal económico*. Madrid: Iustel.

Gómez, V. (2016). *La prescripción del delito. Una aproximación a cinco cuestiones aplicativas*. Buenos Aires-Montevideo: B de F.

Hörnle, T., Klingbeil, S., Rothbart, K. (2014). "Sexueller Missbrauch von Minderjährigen: Notwendige Reformen im Strafgesetzbuch".

Gutheil, T.G., Bursztajn, H., Brodsky, A., & Strasburger, L.H. (2000). Preventing "critogenic" harms: Minimizing emotional injury from civil litigation. *The Journal of Psychiatry & Law*, 28, 5-18.

Kane, F.A., & Bornstein, R.F. (2017). Unhealthy dependency in victims and perpetrators of child maltreatment: A meta-analytic review. *Journal of Clinical Psychology*, 1-16.

Laxminarayan, M., Bosmans, M., Porter, R., & Sosa, L. (2013). Victim Satisfaction with Criminal Justice: A Systematic Review. *Victims & Offenders: An International Journal of Evidence-based Research, Policy, and Practice*, 8(2), 119-147.

Lievore, D. (2003). *Non-reporting and hidden recording of sexual assault: An international literature review*. Canberra: Commonwealth of Australia.

Lippert, T., Cross, T.P., Jones, L.M., & Walsh, W.A. (2009). Telling interviewers about sexual abuse: Predictors of child disclosure at forensic interviews. *Child Maltreatment*, 14(4), 100-113.

López, F. (1994). *Los abusos sexuales de menores. Lo que recuerdan los adultos*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales.

Mazzoni, G. (2010). *¿Se puede creer a un testigo? El testimonio y las trampas de la memoria* (trad. Revuelta, J.M.). Madrid: Trotta.

Mayring P. (2014). *Qualitative content analysis: Theoretical foundation, basic procedures and software solution*. Austria: Klagenfurt.

McKibbin, G., Humphreys, C., & Hamilton, B. (2017). "Talking about child sexual abuse would have helped me": Young people who sexually abused reflect on preventing harmful sexual behavior. *Child Abuse & Neglect*, 70, 210-221.

Mendelsohn, M., & Sewell, K.W. (2004). Social attitudes toward traumatized men and women: A vignette study. *Journal of Traumatic Stress*, 17(2), 103-111.

Mir Puig, S. (2015). *Derecho penal, PG* (10ª ed.) Barcelona: Reppertor.

Münzer, A., Fegert, J.M., Ganser, H.G., Loos, S., Witt, A., & Goldbeck, L. (2014). Please tell! Barriers to disclosing sexual victimization and subsequent social support perceived by children and adolescents. *Journal of Interpersonal Violence*, 1-23.

Orth, U. (2004). Does perpetrator punishment satisfy victims' feelings of revenge? *Aggressive Behavior*, 30, 62-70.

Palmer, S.E., Brown, R.A., Rae-Grant, N.I., & Loughlin, M.J. (1999). Responding to children's disclosure of familial abuse: What survivors tell us. *Child Welfare*, 78(2), 259-282.

Pastor, D.R. (2010), "La imprescriptibilidad de los crímenes internacionales en conexión con el fenómeno del terrorismo", en Serrano Piedecabras, J.R. / Demetrio Crespo, E. (Dir.), *Terrorismo y Estado de Derecho*, Madrid: Iustel.

Payne, M.L., & Hansen, D.J. (2002). Factors influencing children to self-disclose sexual abuse. *Clinical Psychology Review*, 22(2), 271-295.

Pedreira, F.M. (2000). "Artículo 131 CP", en Cobo del Rosal, M. (dir.), *Comentarios al Código penal*, IV. Madrid: Edersa.

Pereda, N. (2016). ¿Uno de cada cinco?: Victimización sexual infantil en España. *Papeles del Psicólogo*, 37(2), 3-13.

Pereda, N., Abad, J., & Guilera, G. (2016). Lifetime prevalence and characteristics of child sexual victimization in a community sample of Spanish adolescents. *Journal of Child Sexual Abuse*, 25(2), 142-158.

Pereda, N., Arch, M., Guerra-González, R., Llerena, G., Berta-Alemaño, M., Saccinto, E., & Gastón, E. (2012). Conocimientos y creencias sobre abuso sexual infantil en estudiantes universitarios. *Anales de Psicología*, 28(2), 524-531.

Pereda, N., y Forns, M. (2007). Prevalencia y características del abuso sexual infantil en estudiantes universitarios españoles. *Child Abuse & Neglect*, 31, 417-426.

Pereda, N., Kappler, K.E., Gallardo-Pujol, D., y Queralt, J.J. (2011). Actitudes hacia el inglés y la criminología en la Universidad de Barcelona: Un proyecto de estudio, de intervención y de cambio. En M. Turull Rubinat (Dir.), *Experiencias de mejora e innovación docente en el ámbito del Derecho* (pp. 168-176). Barcelona: Octaedro – ICE.

- Pereda, N., Polo, P., y Navales, N. (2004). Estudio descriptivo de víctimas de abuso sexual infantil. *Boletín Criminológico*, 76.
- Pereda, N., y Sicilia, L. (2017). Reacciones sociales ante la revelación de abuso sexual infantil y malestar psicológico en mujeres víctimas. *Psychosocial Intervention*, 26, 131-138.
- Pittaro P. (2013). *Ratificata la Convenzione di Lanzarote per la protezione dei minori contro lo sfruttamento e l'abuso sessuale: le modifiche al codice penale*, in *Famiglia e diritto*, fasc. 4.
- Priebe G., & Svedin, C.G. (2008). Child sexual abuse is largely hidden from the adult society. An epidemiological study of adolescents' disclosures. *Child Abuse & Neglect*, 32, 1095-1108.
- Ragués i Vallès, R. (2004), *La prescripción penal: Fundamento y aplicación. Texto adaptado a la LO 15/2003 de reforma del Código penal*. Barcelona: Atelier.
- Rey González, C. (1999). *La prescripción de la infracción penal (en el Código de 1995) (2ª ed.)*. Madrid: Marcial Pons.
- Schneider, H.J. (2001). Victimological developments in the world during the past three decades (I): A study of comparative victimology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 45(4), 449-468.
- Smyth, J.M., Pennebaker, J.W., & Arigo, D. (2012). What are the health effects of disclosure? En A. Baum, T.A. Revenson & J.E. Singer (Eds). *Handbook of health psychology* (2nd edition, pp. 175-191). New York: Psychology Press.
- Sorsoli, L., Kia-Keating, M., & Grossman, F.K. (2008). I keep that hush-hush: Male survivors of sexual abuse and the challenges of disclosure. *Journal of Counseling Psychology*, 55, 333-345.
- Spiegel, D., Loewenstein, R.J., Lewis-Fernández, R., Sar, V., Simeon, D., Vermetten, E., Cardaña, E., & Dell, P.F. (2011). Dissociative disorders in DSM-5. *Depression and Anxiety*, 28, 824-852.

Stroud, D.D. (1999). Familial support as perceived by adult victims of childhood sexual abuse. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 11(2), 159-175.

Summit, R.C. (1983). The child sexual abuse accommodation syndrome. *Child Abuse & Neglect*, 7, 177-193.

Tamarit, J.M., Abad, J., y Hernández-Hidalgo, P. (2015). Las víctimas de abuso sexual infantil ante el sistema de justicia penal: Estudio sobre sus actitudes, necesidades y experiencia. *Revista de Victimología*, 2, 27-54.

Tamarit, J.M., Villacampa, C., & Filella, G. (2010). Secondary victimization and victim assistance. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 18, 281-298.

Tener, D., & Murphy, S.B. (2015). Adult disclosure of child sexual abuse: A literature review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 16(4), 391-400.

Ullman, S.E. (1999). Social support and recovery from sexual assault: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 4, 343-358.

Ullman, S.E. (2002). Social reactions to child sexual abuse disclosures: A critical review. *Journal of Child Sexual Abuse*, 12(1), 89-121.

Wexler, D. (1989). *Therapeutic jurisprudence*. Durham, NC: Carolina Academic Press.

Widom, C.S., & Morris, S. (1997). Accuracy of adult recollections of childhood victimization: Part 2. Childhood sexual abuse. *Psychological Assessment*, 9(1), 34-46.

Zajac, K., Ralston, M.E., & Smith, D.W. (2015). Maternal support following childhood sexual abuse: Associations with children's adjustment post-disclosure and at 9-month follow-up. *Child Abuse & Neglect*, 44, 66-75.

Zimmermann, R. (2008). *El nuevo derecho alemán de obligaciones. Un análisis desde la Historia y el Derecho comparado* (trad. Esther Arroyo Amayuelas). Barcelona: Bosch.